

Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies
1 (5) /2016
ISSN 2409-952X

Youth in Central and Eastern Europe Sociological Studies

1 (5) /2016

ISSN 2409-952X

www.youthjournal.eu

WYDAWCA

***Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Ukraina;
Ukraińskie Towarzystwo Socjologiczne;
Instytut Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Polska;
Instytut Socjologii Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej
w Przemyślu, Polska***

ВИДАВЦІ

***Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна;
Соціологічна асоціація України;
Інститут соціології Жешувського університету, Республіка Польща;
Інститут соціології Вищої державної східноєвропейської школи у Перемишлі,
Республіка Польща***

82100 Україна

Львівська область

м. Дрогобич

вул. Лесі Українки, 46, кім.210

тел. (38 032 44) 3-81-44

КОНТАКТИ: redakcja@youthjournal.eu

RADA NAUKOWA:

Ludmila Sokóriańska – dr hab., profesor (Uniwersytet w Charkowie, Ukraina) – przewodnicząca rady
Nadija Skotna – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)
Ilya Kononov – dr hab., profesor (Uniwersytet w Ługańsku (Starobilsk), Ukraina)
Witalij Oniszczyk – dr hab., profesor (Uniwersytet w Odessie, Ukraina)
Wiktor Sawka – dr, docent (Politechnika Lwowska, Ukraina)
Walentina Chepak – dr hab., profesor (Uniwersytet w Kijowie, Ukraina)
Marek Bugdol – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Maciej Gitling – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Beata Halicka – dr hab., profesor (Uniwersytet Adama Mickiewicza, Polska)
Witold Jedynak – ks., dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Marian Malikowski – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Jarosław Moklak – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Marian Niezgoda – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Antoanela Petkovska – Ph.D, profesor (Ss. Cyril and Methodius University, Macedonia)
Teresa Soldra-Gwiżdż – dr hab., profesor (Uniwersytet Opolski, Polska)
Barbara Wiśniewska-Paź – dr hab., profesor (Uniwersytet Wrocławski, Polska)
Dariusz Wojakowski – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Marta Zahorska-Bugaj – dr hab., profesor (Uniwersytet Warszawski, Polska)
Maria Zielińska – dr hab., profesor (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)
Beata Szluz – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Aleksiej Skowikow – dr, docent (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Walerij Łukow – dr hab., profesor (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Wiktor Chigrin – dr hab., profesor (Uniwersytet Tawrijski)
Andrzej Szumilow – dr., docent (Uniwersytet Czuwaski, Rosja)

НАУКОВА РАДА:

Людмила Сокурянська – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна) – **голова ради**;

Надія Скотна – доктор філософських наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна);

Ілля Кононов – доктор соціологічних наук, професор (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Віталій Онищук – доктор соціологічних наук, професор (Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова, Україна);

Віктор Савка – кандидат соціологічних наук, доцент (Національний університет «Львівська політехніка», Україна);

Барбара Вішнєвська-Паз – доктор габілітований, професор (Вроцлавський університет, Республіка Польща);

Валентина Чепак – доктор соціологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Даріуш Вояковський – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Бугдоль Марек – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Гітлінг Мацей – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Галіцка Беата – доктор габілітований, професор (Познанський університет імені Адама Міцкевича);

Єдинак Вітольд – ксьондз, доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Зелінська Марія – доктор габілітований, професор (Зеленогурський університет, Республіка Польща);

Марта Загорська -Бугай – доктор габілітований, професор (Варшавський університет, Республіка Польща);

Ярослав Мокляк – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Маріан Маліковський – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Маріан Нєзгода – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Антоанела Петковська – Ph.D, професор (Університет Св. Кирила і Мефодія, Македонія);

Тереза Солдра-Гвіждж – доктор габілітований, професор (Опольський університет, Республіка Польща);

Беата Шлюз – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Віктор Чигрин – доктор соціологічних наук, професор (Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського);

Олексій Сковіков – кандидат філософських наук, доцент (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);

Валерій Луков – доктор філософських наук, професор (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);

Андрій Шумілов – кандидат політичних наук, доцент (Чуваський державний педагогічний університет імені В.Я. Яковлева, Російська Федерація);

ZESPÓŁ REDAKCYJNY:

Redaktor naczelny: Switłana Szczudło – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Zastępca redaktora naczelnego: Piotr Długosz – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktorzy tematyczni:

Jarosław Komarnicki – dr., docent (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Iryna Mirczuk – dr., docent (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Hubert Kotarski – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Sławomir Solecki – dr (Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, Polska)

Wojciech Broszkiewicz – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Rafał Boguszewski – dr (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Polska)

Marcjanna Nóżka – dr (Uniwersytet Jagielloński, Polska)

Dorota Szaban – dr (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)

Klara Kovacs – dr (Uniwersytet w Debreczynie, Węgry)

Sekretarze redakcji:

Bogdanna Gwozdecka – dr (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Mariusz Palak – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktor techniczny:

Juriy Dmytryshyn – dr., docent (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Redaktor statystyczny:

Krzysztof Piróg – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktorzy językowi:

język polski: **Dominika Długosz-Izdebska** – doktorantka (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

język ukraiński: **Iryna Niewmierżicka** (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

język rosyjski: **Oleksandra Proć** (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

język angielski: **Wojciech Pyć** – doktorant (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор: Світлана Щудло – доктор соціологічних наук, професор
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Заступник головного редактора: Пьотр Длугош – доктор
(Жешувський університет, Республіка Польща)

Тематичні редактори:

Ярослав Комарницький – кандидат історичних наук, доцент
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Ірина Мірчук – кандидат філософських наук, доцент
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Хуберт Котарський – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Славомір Солецький – доктор (Вища державна східноєвропейська школа у Перемишлі,
Республіка Польща)

Войцех Брожеквич – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Рафал Богушевські – доктор (Головна школа сільського господарства у Варшаві, Республіка Польща)

Марціянна Нужка – доктор (Ягеллонський університет, Республіка Польща)

Дорота Шабан – доктор (Зеленогурський університет, Республіка Польща)

Клара Ковач – доктор (Дебреценський університет, Угорщина)

Секретарі редакції:

Маріуш Пеляк – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Богданна Гвоздецька – кандидат соціологічних наук (Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, Україна)

Статистичний редактор:

Криштоф Пірог – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Технічний редактор:

Юрій Дмитришин – кандидат юридичних наук, доцент
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Літературні редактори:

польська мова: **Домініка Длугош-Іздебська** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща);

українська мова: **Ірина Невмержицька** – редактор (Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна);

російська мова: **Олександра Проць** – кандидат юридичних наук, доцент
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

англійська мова: **Войцех Пиць** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща).

TABLE OF CONTENTS

ОКСАНА ОЛІЙНИК, ЛАРИСА ФОСТЕР

ДИНАМІКА ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (2013-2015 РР.)	6
(Oksana Oliinyk, Larysa Foster. DYNAMICS OF UKRAINIAN STUDENTS' PUBLIC ACTIVITY (2013-2015))	

RADOSŁAW MARZECKI

SOCIO-POLITICAL ACTIVITY OF YOUNG PEOPLE IN POST-COMMUNIST COUNTRIES. THE EXAMPLE OF POLAND	15
---	----

OLEKSANDR KHYZHNIAK

STRATEGIC PLANNING OF UNIVERSITY (SCHOOL) DEVELOPMENT AS AN ELEMENT OF EDUCATIONAL POLICY (CASE STUDY EXPERIENCE)	30
---	----

МАРГАРИТА ЖИВІЛОВА

ПРОСТІР РЕГІОНУ В УЯВЛЕННЯХ МОЛОДІ ДОНБАСУ ТА ГАЛИЧИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ БІОГРАФІЧНИХ ІНТЕРВ'Ю).....	51
(Margarita Zhyvilova. THE REGIONAL SPACE IN PERCEPTIONS OF YOUTH OF DONBAS AND GALICHYNA (ON THE MATERIALS OF THE BIOGRAPHY INTERVIEWS))	

ОЛЕНА СТУКАЛ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОЛІТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ	69
(Olena Stukal. THE TOLERANCE OF UKRAINIAN YOUTH THROUGH POLITICAL PERCEPTION)	

Оксана Олійник*
Лариса Фостер*

ДИНАМІКА ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (2013-2015pp.)

Стаття присвячена висвітленню участі українських студентів (на прикладі студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка) в діяльності громадських організацій різного спрямування. Автори аналізують пріоритетність видів громадської діяльності, динаміку змін в контексті Революції Гідності. В результаті було продемонстровано, що студенти надають перевагу участі в діяльності організацій спортивного, творчого та благодійного спрямування на противагу політичним і релігійним організаціям, профспілкам. Було встановлено, що громадсько-політична діяльність може зазнавати сплесків ситуативно, у разі крайньої потреби, але досягнутий в період кризи рівень не зберігається, навіть децю знижується у порівнянні з докризовим. Серед форм впливу на політичну ситуацію молодь обирає активні санкціоновані дії – від підписання петицій до участі у мітингах та страйках, мало покладаючись на ефективність звернень до політиків, представників уряду чи місцевої влади, або роботи в політичних партіях, рухах, об'єднаннях.

Ключові слова: громадська та громадсько-політична активність, громадські організації, студентська молодь, Революція Гідності.

The article is devoted to coverage of the participation of Ukrainian students (on example of students of the Kyiv National Taras Shevchenko University) in the activity of public organizations of different areas. The authors analyze the priority types of social activities, its changes in the context of the Revolution of Dignity. The analysis showed that the level of public activity depends on their orientation: students are willing and ready to participate in the activities of those organizations that are not connected with politics. Also, students do not trust unions and religious organizations. The growth in the activity of Public organizations is positive. However, the level that it reached in the revolution of dignity, not entrenched, and in most cases even declined compared to 2013. The overall level of involvement in an organization whose activities are ideological or religious coloration is

***Оксана Олійник** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: методологія соціологічних досліджень, якісні та кількісні методи соціологічних досліджень, соціологія молоді, соціологія освіти, он-лайн комунікації, соціальна активність.

E-mail: o_oliinyk@ukr.net

***Лариса Фостер** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальних структур та соціальних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: соціологія соціальних змін, соціологічні індикатори соціального розвитку, соціальні рухи та громадянське суспільство.

E-mail: kaminska_i@ukr.net

much lower than in the work of sports organizations, creative and artistic and charitable orientation.

Keywords: *public and public-political activity, social organizations, students, Revolution of Dignity.*

У сучасній соціологічній літературі громадська активність розглядається переважно як одна з форм соціальної активності соціальних суб'єктів, яка має на меті впливати на прийняття соціально-політичних рішень, реалізацію своїх інтересів, передбачає певну спільність дій, ґрунтується на взаємодії між різними суб'єктами з подібними інтересами, що спрямовують свої сили на взаємодію з окремими громадянами, соціальними групами, організаціями в межах певних суспільних інститутів чи соціальних просторів.

У межах соціокультурного підходу громадська активність пояснюється самою структурою суспільства, яка визначає нормативний рівень громадської активності. Сферами прояву громадської активності є соціально-комунікативна, громадська, суспільно-політична. Громадська активність має свою певну структуру, в якій можна виділити наступні елементи: ініціатива громадян, інтерес до участі в суспільній й громадській роботах, готовність надати допомогу при вирішенні різноманітних проблем громадського спрямування, різноманітні організаторські здібності активних громадян, вимогливість до себе тощо (Патрушев, 2009, 24-32).

Соціологічному дослідженню громадсько-політичної активності студентів присвячено чимало публікацій. Серед останніх домінує тематика формування громадянської культури в освітньому середовищі (Подольська, Подольська, 2015), регіональні відмінності у громадсько-політичній активності молоді (Нечитайло, 2014), оцінка політичної культури (Олійник, 2016), а також оцінка змін, пов'язаних із досвідом "Євромайдану" (Марченко, 2015).

Поняття громадської активності молоді включає визначення власної ідентичності, формування громадянської позиції, громадянську ініціативу, участь в громадських практиках та в суспільних перетвореннях.

Питання про молодіжний, зокрема, студентський активізм в українському суспільстві досить суперечливе. Не можна ігнорувати вплив радянського минулого, важкий характер соціальних трансформацій, що змінюють критерії визначення нормативності, зразків успішної й суспільно схваленої соціальної корисності й громадянської участі. Так, студентські протести виступають однією із форм громадської активності молоді. Проте, на відміну від масового та радикального студентського руху в Західній Європі, студентський рух в Україні залишається надзвичайно слабким. За даними Центру дослідження суспільства, український студентський рух використовує стратегію чисельності, конвенційну

тактику та апелює до політичних партій. Відмінність вітчизняного та європейського студентських рухів полягає у різній тактиці ведення боротьби (європейські студенти діють набагато радикальніше, ніж українські студенти; протести українських студентів поступаються чисельністю та рівнем мобілізації; суттєво різняться рівнем залученості та співпраці з іншими соціальними групами) (Іщенко, 2011).

Отже, метою статті є оцінити рівень громадської активності студентської молоді Київського національного університету імені Тараса Шевченка, визначити, яким видам громадської активності студенти надають перевагу, а також з'ясувати, чи закріпилися в поведінці студентів зрушення, пов'язані з Революцією Гідності.

Для цього перевіримо наступні *гіпотези*:

- рівень громадської активності, що виражається в залученості до діяльності громадських організацій, залежить від їхнього спрямування: студенти охоче готові брати та беруть участь в діяльності тих організацій, які не пов'язані з політикою, що можна пояснити, в першу чергу, розчаруванням в результатах Революції Гідності та зневірою в можливості впливати на політичну сферу життя. Не довіряють студенти і профспілкам, оскільки останні сприймаються ними як надбання радянського минулого;

- динаміка зростання активності в роботі громадських організацій є позитивною; рівень, якого вона досягла в результаті Революції Гідності, закріпився;

- рівень залученості в організації спортивного, творчо-мистецького та благодійного спрямування є значно вищою, ніж в роботу організацій, діяльність яких має ідеологічне або релігійне забарвлення.

Для перевірки висунутих гіпотез будемо використовувати дані масивів 2013-2015рр. щорічного моніторингового опитування студентів КНУТШ, що проводиться студентами старших курсів факультету соціології під керівництвом викладачів факультету та за підтримки адміністрації університету, починаючи з лютого 2009р.

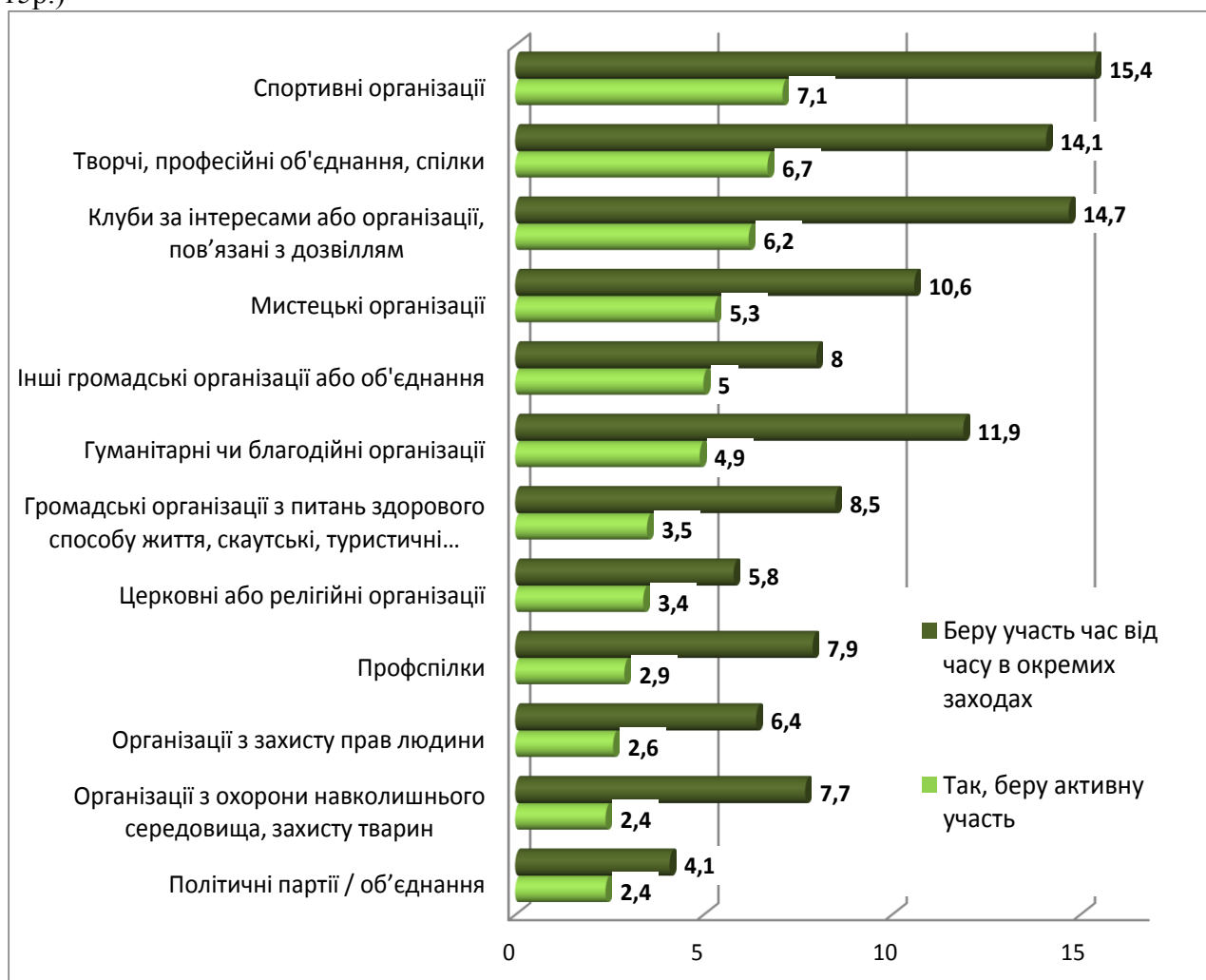
Задля виявлення громадської та політичної активності студентів їм було запропоновано оцінити власну ступінь залученості до діяльності різноманітних організацій. Для цього в моніторинговому опитуванні їм було поставлене запитання: "Скажіть, будь ласка, чи берете Ви участь у діяльності наступних організацій?" із наданим переліком організацій та порядковою шкалою від 1 до 4, що вимірює міру їхньої задіяності.

За даними вересня 2015р. найчастіше студенти беруть участь у діяльності спортивних організацій (7,1% беруть активну участь, а 15,4% беруть участь час від часу), на другому місці за популярністю клуби за інтересами або організації, пов'язані з дозвіллям (6,2% активних учасників та 14,7% тих, хто бере участь час від часу), далі – творчі, професійні об'єднання та спілки (6,7% та 14,1% відповідно). Найменше студенти

залучені до діяльності політичних партій (2,4% / 4,1%), організацій з захисту прав людини (2,6% / 6,4%), церковних або релігійних організацій (3,4% / 5,8%) (див. Рисунок 1).

Слід зазначити, що у порівнянні з 2014 роком ступінь залученості студентів до діяльності різноманітних організацій значно знизився. Так, наприклад, у 2014р. було зафіксовано зростання кількості студентів, що беруть участь у гуманітарних чи благодійних організаціях (6,5% постійних учасників та 22,5% студентів брали участь час від часу в окремих заходах). Цього ж року цей показник становить 4,9% та 11,9% відповідно.

Рисунок1. Участь студентів у діяльності організацій та об'єднань (% до всіх опитаних, 2015р.)

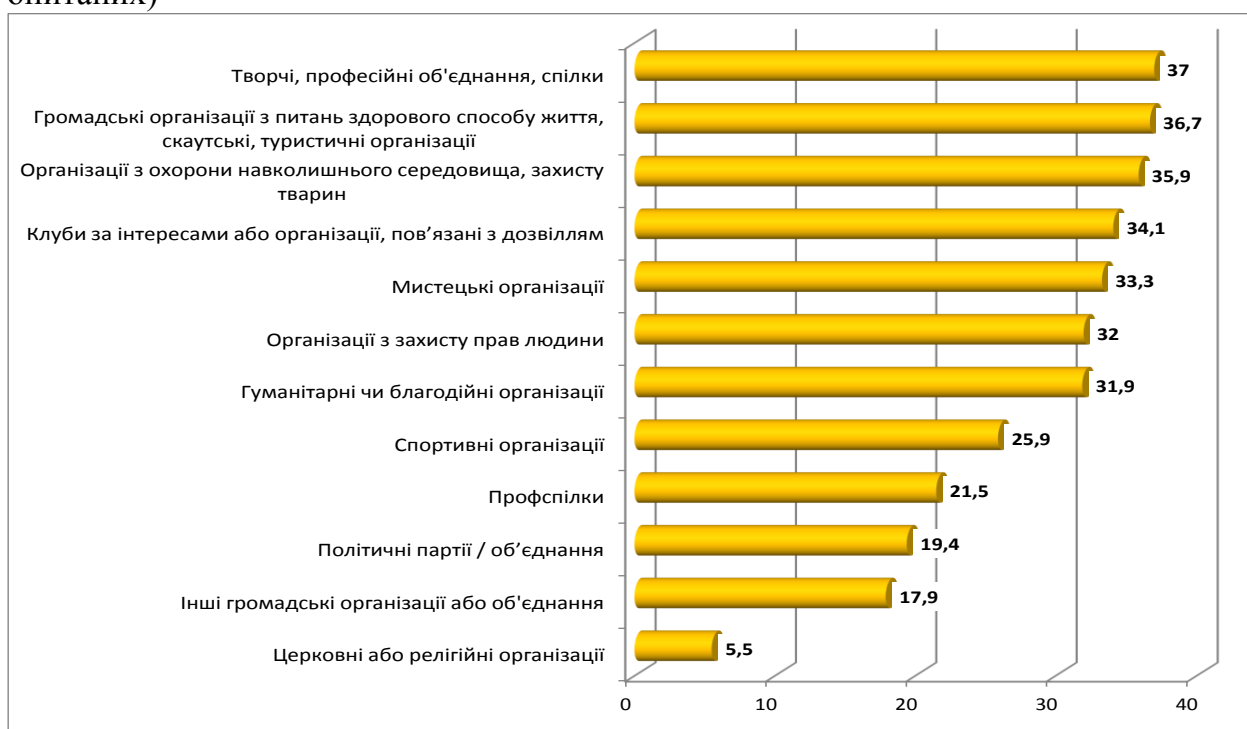

Проте значна частина студентів готові долучитися до діяльності різноманітних організацій в майбутньому. Серед таких – творчі, професійні об'єднання, спілки (37%), громадські організації з питань здорового способу життя, скаутські, туристичні організації (36,7%),

організації з охорони навколишнього середовища, захисту тварин (35,9%) (Рисунок 2).

Найменше студенти залучені до діяльності церковних або релігійних організацій (82,7% не залучені), політичних партій/об'єднань (71,8% не залучені) та профспілок (64,8% не залучені). Більше того, сприйняття таких об'єднань є водночас і найбільш негативним: студенти не бажають брати участь у діяльності зазначених організацій.

Рисунок 2. Готові брати участь у діяльності організацій та об'єднань (% до всіх опитаних)

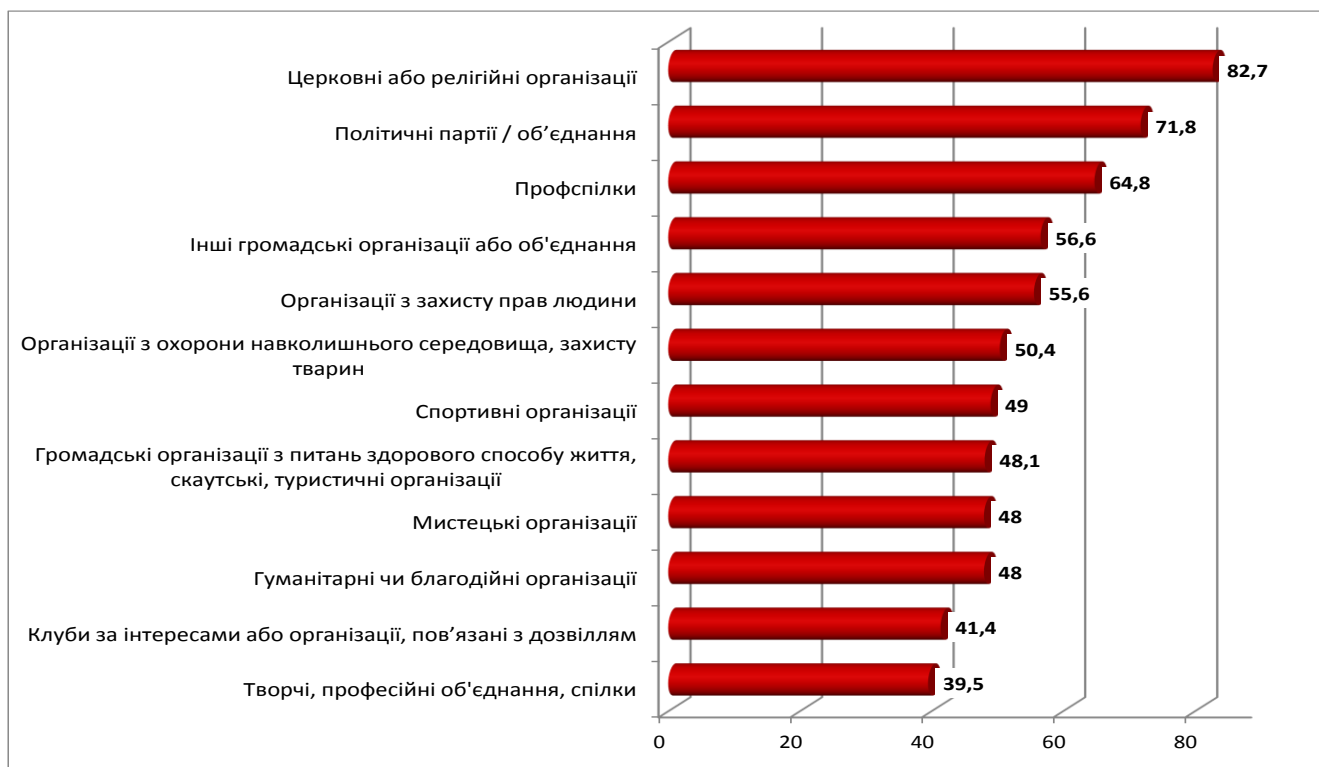

І хоча минулого року "рейтинг" таких організацій виглядав аналогічно, проте відсоток небажаючих брати в них участь навіть дещо збільшився (у 2014 р. ці показники становили 77,2%, 60,5%, та 54,4% відповідно) (Рисунок 3). Отже, наша перша гіпотеза знайшла підтвердження. До того ж, до переліку організацій, в діяльності яких студенти не бажають брати участь, додалися ще й релігійні.

Аби прослідкувати, як змінювалася громадська активність студентів під впливом подій 2013-2014р., і чи закріпилися ці зміни, порівняємо середні значення їхньої активності, що проявлялася в участі у діяльності запропонованих типів організацій (активність вимірювалася запитанням "Скажіть, будь ласка, чи береже Ви участь у діяльності наступних організацій:" за 4-бальною шкалою, де відмітка 1 відповідає пасивній

позиції – "Не беру і не бажаю брати участь", 2 - Не беру, але готовий(-а) взяти участь", 3 – " Беру участь час від часу в окремих заходах", 4 – " Так, беру активну участь"). Результати наведені у Табл.1.

Рисунок 3. Відмова і небажання брати участь у діяльності організацій та об'єднань (% до всіх опитаних)

Таблиця 1. Динаміка рівня участі студентів у діяльності громадських організацій різного спрямування (порівняння середніх значень активності, де "1" відповідає найнижчому рівню, "4" – найвищому рівню активності)

Типи організацій	2013 р.	2014р.	2015р.
Церковні або релігійні організації	1,57	2,28	1,38
Профспілки	1,87	2,21	1,57
Політичні партії / об'єднання	1,64	2,19	1,44
Організації з охорони навколишнього середовища, захисту тварин	1,76	2,18	1,73
Спортивні організації	2,24	2,14	1,88
Творчі, професійні об'єднання, спілки	2,21	1,97	1,96
Громадські організації з питань здорового способу життя, скаутські, туристичні організації	1,88	1,97	1,77
Гуманітарні чи благодійні організації	1,92	1,81	1,83
Організації з захисту прав людини	1,81	1,78	1,66

Мистецькі організації	1,95	1,72	1,82
Клуби за інтересами або організації, пов'язані з дозвіллям	2,20	1,56	1.86
Інші громадські організації або об'єднання	2,24	1,48	1.99

Результати показали, що наша гіпотеза щодо закріплення рівня залученості студентів у діяльності громадських організацій, сплеск якого відбувся під час Революції Гідності, не підтвердилася: участь у діяльності зазначених організацій у 2015 році спала, і в більшості випадків – нижче рівня, що був зафіксований у вересні 2013р. (до початку зазначених подій). Ця тенденція обминула лише клуби за інтересами та мистецькі організації. На нашу думку, таке відчутне зниження інтересу до діяльності громадських організацій може бути пов'язане як із зневірою в можливість щось кардинально виправити, розчарування результатами Революції Гідності, так і з ситуативним характером зростання громадської активності у 2014р., а також із певною виснаженістю потенціалу. Але це лише припущення, що потребує додаткової перевірки.

Аналіз динаміки політичної активності студентів, що виявлялася через участь в певних політичних заходах (Табл.2), показав, по-перше, готовність молоді до активних дій у разі гострої необхідності, і, по-друге, пріоритетність активних, легітимних, санкціонованих дій, а також перевагу "виходу на вулицю" та підписання петицій над зверненнями до політиків або роботі в політичних партіях

Таблиця 2. Динаміка участі у політичних заходах Розподіл ствердних відповідей на запитання: "Існують різні шляхи покращити справи у країні або сприяти запобіганню серйозним проблемам. Чи доводилось Вам за останні 12 місяців брати участь у таких видах діяльності?", (%).

"Так, доводилось брати участь"	2013р.	2014р.
Звертатися до політиків, представників уряду чи місцевої влади	11.8	15.2
Працювати у політичній партії або у русі	9.3	10.1
Працювати в іншій організації або об'єднанні	16.0	17.1
Носити значки з політичною рекламою, інші політичні атрибути або клеїли листівки	6.3	14.2
Підписувати петиції	16.0	33.4
Брати участь у санкціонованих мітингах або демонстраціях	13.0	43.4
Брати участь у недозволених страйках	6.5	26.5
Бойкотувати які-небудь промислові або сільськогосподарські продукти	15.4	27.5
Інше (вказіть, що саме)	2.0	2.7

Як бачимо, значного сплеску (у 2014р.), а потім – суттєвого зниження рівня залученості зазнала діяльність, що має певне ідеологічне забарвлення

(перші чотири рядки в Табл. 1). Таке розрізнення спрямованості діяльності зазначених організацій підтвердили результати проведеного нами факторного аналізу, який показав наявність двох груп пов'язаних ознак: до першої групи увійшли церковні або релігійні організації, профспілки, політичні партії / об'єднання, а також спортивні організації; решта організацій об'єдналася у другу групу, діяльність яких поєднує творчо-благодійна складова, що не несе політично-ідеологічного забарвлення. Це дає право говорити про підтвердження нашої третьої гіпотези.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз засвідчив, що рівень громадської активності, який виражається у залученості студентства в діяльність громадських організацій, залежить від їхнього спрямування: студенти охоче готові брати та беруть участь в діяльності тих організацій, які не пов'язані з політикою. Не довіряють студенти і профспілкам, а також релігійним організаціям.

Динаміка зростання активності в роботі громадських організацій є позитивною. Проте, рівень, якого вона досягла в результаті Революції Гідності, не закріпився, а в більшості випадків навіть знизився порівняно з "дореволюційним".

Загальний рівень залученості в організації, діяльність яких має ідеологічне або релігійне забарвлення, є значно нижчою, ніж в роботу організацій спортивного, творчо-мистецького та благодійного спрямування.

Перспективи подальших розвідок можуть включати широкий спектр досліджень цієї проблематики: визначення критеріїв громадянської молодіжної активності, вимір сформованої мотивації громадянського молодіжного активізму, аналіз сучасних форм прояву громадянської активності молоді.

БІБЛІОГРАФІЯ

Іщенко, В. (2011). Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу, жовтень 2009 – вересень 2010. Київ.

Марченко, А. (2015). Громадсько-політична активність студентської молоді в епоху "плинної сучасності": масштаб, характер, наслідки. Молодіжна політика: проблеми та перспективи: зб. наук. праць (Ред. С. Щудло, П. Длугош). Дрогобич – Жешув., Вип. 6., 63-73.

Нечитайло, И. С. (2014). Гражданские позиции молодежи и студенчества в современной Украине (на примере Харьковского региона). Харьков : НУА.

Олійник, О.В. (2016). Особливості політичної культури студентів в умовах політичної кризи (на прикладі дослідження студентів філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Молодіжна політика: проблеми та перспективи: зб. наук. праць. Дрогобич – Жешув., Вип. 7, 20-27.

Патрушев, С. В. (2009). Гражданская активность: институциональный подход. Перспективы исследования. Политические исследования, 6.

Подольська Є.А., Подольська Т.В. (2015). Чинники формування громадянської культури молоді в умовах вищої школи. Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Харків, 225-231.

DYNAMICS OF UKRAINIAN STUDENTS' PUBLIC ACTIVITY (2013-2015)

Oksana Oliinyk – PhD in Sociology, associate professor of Methodology and Methods of Sociological Research Department of Sociology Faculty of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: Methodology of sociological research, qualitative and quantitative methods of sociological research, sociology of youth, sociology of education, online communities, social activity.

E-mail: o_oliinyk@ukr.net

Larysa Foster – PhD in Sociology, associate professor of Social Structures and Social Relations Department of Sociology Faculty of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: sociology of social change, sociological indicators of social development, social movements and civil society

E-mail: kaminska_i@ukr.net

Radosław Marzęcki*

SOCIO-POLITICAL ACTIVITY OF YOUNG PEOPLE IN POST-COMMUNIST COUNTRIES. THE EXAMPLE OF POLAND

The author pays his attention to the problem of socio-political activity of young people in post-communist countries (based on the example of Poland). Therefore, he attempts to identify why the percentage of people who declare that they are involved in social work aimed at improving the situation in their country is significantly lower in Central and Eastern Europe (Slovenia, Hungary, Czech Republic, Lithuania, Estonia or Poland) compared to Western Europe. A theoretical background for the choice of proper indicators is the concept of political sophistication, which determines people's attitudes to politics. The analysis covers the impact of three variables on the participation levels among the youth: personal efficacy, identification with political parties and interest in politics.

Keywords: youth, political sophistication, personal efficacy, party identification, interest in politics, socio-political activity, participation

INTRODUCTION

One of the greatest threats to contemporary society is the progress of the depoliticization process. In practice, it consists in political issues (or even public issues) becoming less and less interesting for the majority of the society. This global trend is a major barrier to effective transformation of the mentality and political culture of citizens in post-communist countries. In view of the absence of democratic tradition in this part of Europe, these societies found it much more difficult to discover and accept, but most of all implement in everyday life, values (such as: joint responsibility, solidarity, respect and trust; Antoszewski, 2000) and civic attitudes (primarily civic participation based on human behaviour, as an element of political culture).

These significant differences in the degree of social activity reflect the current statistical data accumulated under international research projects such as the European Social Survey (see: Table 1). The data clearly shows that the percentage of people who declare that they are involved in social work aimed at improving the situation in their country is significantly lower in Central and Eastern Europe (Slovenia, Hungary, Czech Republic, Lithuania, Estonia or Poland) compared to Western Europe, specifically Scandinavia¹. This symbolic division is not as evident in light of the data on participation among younger

***Radosław Marzęcki** – PhD, political scientist and sociologist at the Institute of Political Science of the Pedagogical University of Cracow.

Research interests: young people in political processes, political culture, civil society.

E-mail: ip.marzecki@gmail.com

¹This problem should be analysed in a wider context of other factors that determine specific lifestyles. It is clear that the level of socio-political activity is higher in countries where employees spend fewer hours at work (e.g. the Netherlands) and have more free time.

generations of citizens of contemporary Europe. From this perspective, one can see something interesting. In the majority of post-communist countries, the activity among people aged 18-25 is much higher compared to the rest of the society (save for Hungary and the Czech Republic). Within this group 5,35% of citizens declare that they are active (5% of general society). The tendency is quite reverse in the Western parts of Europe. Only in Germany and Portugal are young people more involved in socio-political life compared to the general society. In Western Europe, the average involvement index for the general society is 23.27% and it is lower among younger citizens – 19,33%.

This finding, however, should not distort the general conclusions:

- (1) participation levels in Western Europe are relatively higher than in Central and Eastern Europe, also among young people;
- (2) on a continent-wide scale, young people (aged 18-25) participate less than the general society.

Table 1. Socio-political participation levels in contemporary Europe

There are different ways of trying to improve things in your country or help prevent things from going wrong. During the last 12 months, have you worked in another organization or association?		
	ANSWER: „Yes”	
	Total	18-24 age range
Slovenia	2.1%	3.9%
Hungary	3.2%	2.4%
Czech Republic	5.1%	0.5%
Lithuania	5.6%	9.3%
Estonia	5.7%	8.4%
Poland	6.0%	7.6%
United Kingdom	8.6%	6.0%
Ireland	11.5%	10.4%
Portugal	12.1%	17.8%
Switzerland	16.5%	13.1%
Austria	16.9%	12.6%
France	17.9%	12.4%
Belgium	19.4%	19.1%
Spain	22.0%	20.6%
Norway	29.5%	19.0%
Denmark	30.3%	21.5%
Germany	30.8%	34.2%
Netherlands	33.7%	20.5%
Sweden	36.0%	30.4%
Finland	40.6%	33.0%
Average	17.1%	14.6%

Source: ESS Round 7

LOST GENERATION?

Youth, seen as a phase of life, determines social positions and roles in a twofold way. On one hand, it shapes the way the youth are perceived by others (e.g. by older generations), but on the other hand, it conditions specific forms of participation, expressing views and communicating with the people around (García-Albacete, 2014; Inglehart, 1977; Inglehart, Welzel, 2005). Although, as evidenced by the data in Table 1, the difference in participation among young people and the general society in contemporary Europe is relatively small, in journalistic or scientific discourse the attitudes of young generations are often described in pessimistic terms. The most common accusations against them include:

(1) political and elective passivity – voter turnout among youngest voters is lower than among older voters, and the decreasing turnout rates evidence the growing tendency among young people to abstain from voting (Park, 1999);

(2) young people are less interested in national politics compared to older generations and have smaller knowledge of the election process (White, Bruce, Ritchie, 2000);

(3) no sense of having influence – young people see politicians and governments as fraudulent and incompetent which makes them feel that their vote is “worthless” or causes anger that leads to their refusal to vote (Bromley, Curtice, 2002);

(4) alienation of politics and no connection with local / national communities (Dermody, Scullion, 2005);

(5) a sense of limited civic responsibility and egocentric behaviour (White, Bruce, Ritchie, 2000).

The narrowness of such opinions has no foundation in empirical data. The knowledge, emotions and behaviour of young people, concretised in varying attitudes, are an important resource and socio-political potential. In post-communist societies especially, one can see how untapped this potential is. Young people are a “peculiar factor of change”, are sometimes perceived as “precursors of civilization change” (Kurzepa, 1998, p. 29), “teachers of adults” (Adamski, 1976, p. 26) or “interpreters of new meanings” (Broszkiewicz, 2010, p. 52). In a prefigurative culture (Mead, 1970), typical of modern societies, their attitudes become a point of reference, and often a model followed by older generations (Junes, 2015). Due to the fact that they grew up and shaped their political culture and social capital in specific conditions determined by history as well as political, economic or geopolitical contexts, they often form a single generation.

In an attempt to understand better the essence of participation of the youth in Central and Eastern Europe, one should view the problem in a wider context, taking into consideration the conditions in which this new generation of citizens

has been raised and socialised. On the whole, one can distinguish three groups of processes that trigger – often in parallel – factors that stimulate and restrict social engagement. They include:

Transformation – all new democracies in Central and Eastern Europe struggled with a number of problems associated with the multidimensional process called transformation. According to Claus Offe (1991), the transformation process has been affected by new rules implemented on three levels. In the political dimension, the expected results were democratization and social and political pluralism, in the economic dimension it was the free-market economy, while in the social dimension it was civil society. According to Offe, these subprocesses should develop in parallel and “observe” each other, giving rise to the so-called “dilemma of simultaneity”. At the same time, the “shock” changes that were introduced, particularly in the area of economic and social policies, revealed all sorts of social traumas, which were felt by numerous citizens and permanently determined their attitudes and opinions (Sztompka, 2000; 2010, p. 139-149). Some researchers point out that the period of transformation caused a “trauma of great change” among the young generation too, which in later years was reinforced by numerous affairs, corruption scandals, quarrels of politicians, aggression and violence, all of which was constantly present in the public sphere. Others point out that the young generation has become, in a sense, a “victim” of political changes (Kuhar, Reiter, 2012, p. 77; Długosz, 2008, p. 16). As Siyka Kovacheva says, “the centrally planned economy collapsed, the private sector developed slowly, higher education experienced a boom while the welfare state gradually contracted, withdrawing from control and support of young people” (2012, p. 48-49).

Globalization (including European integration) – it is difficult to assess the effects of this phenomenon as “good” / ”bad”, and this is mainly due to the complex nature of globalization, which has been described by Anthony Giddens (1991, p. 64) as „the intensification of worldwide social relations which link distant localities in such a way that local happenings are shaped by events occurring many miles away and vice versa” (see also: Held, McGrew, 2003; Ray, 2007; Tomlinson, 1999; Castells, 1996; Urry, 2003). Extremely complex and multidimensional processes (Mills, Blossfeld, 2006), referred to as globalization, are usually presented from two perspectives. The risks that are an inherent part of the modern world are highlighted and the opportunities and possibilities that open up to whole societies are stressed². Both of them determine the life of the young generation to some extent, which has been noticed by the authors of the *World Youth Report*, who write that “globalization

² As Jennifer Gidley (2001, p. 89) writes: „Globalization is a series of powerful processes that provide both opportunities and threats”.

offers clear economic opportunities and benefits, but comes with substantial social costs that often appear to affect young people disproportionately, given their tenuous transitional status within an uncertain and rapidly evolving global context” (WYR, 2003, p. 291). Today, one of the most important problems of the young generation in the era of globalization – in economic terms – is their situation on the labour market (see: Roberts, 1998, p. 23). In turn, there are a number of paradoxes in the cultural dimension, which organize the lives of young people. On the one hand, they live in a world of “unlimited” opportunities (mainly thanks to new media), in which they adopt the role of pleasure- and consumption-oriented actors. The sphere of culture becomes a kind of “supermarket” from which they derive impetus for their identities. Gordon Mathews (2012, p. 304) claims that „we choose aspects of our cultural world from the global culture that surrounds us, as befits our personal environments, desires, and characters. The cultural supermarket has become increasingly prevalent in today’s world, particularly because of mass media”. On the other hand, it should be noted that “at the same time the same person has to live in the harsh reality of orders and prohibitions. People are located in the absolute bondage of institutions, bureaucracy, law, medicine, forms and procedures, and being inadequate in this area may result in serious consequences” (Melosik, 2013, p. 11). The impact of globalization stratifies the young generation into those who are able to take advantage of emerging opportunities and who can now call themselves “citizens of the world” and those who cannot, or rather those who are not allowed (for financial reasons) to enjoy all the achievements of globalization. The complex nature of globalization (including the integration processes between countries) can also be seen in the fact that the daily life of young men today depends on – more than ever – political decisions that are made outside nation states (Beck, 2005), and they are – as never before – indifferent, if not hostile, to the realm of politics (Kovacheva, 2005, p. 19; Vrcan, 2002; Marzęcki, 2015).

Transformation of modernity – a world without borders is not only a world of greater opportunities and burdensome restrictions, but is above all a source of new global threats. Therefore, the more we know, the more we are aware of these risks (Giddens, 1998, p. 27-28). We are all witnesses to the global expansion of risks, such as environmental pollution, global warming, epidemics, disasters and terrorist acts, which affect millions of people around the world. The new characteristics of both internal and external threats make us feel more and more helpless (Giddens, 1998, p. 27-28). Risk has become a defining feature of modernity, which is itself subject to transformation. Modernity, which is an intermediate phase in the transition between pre-modernity and postmodernity, should be understood as a series of changes affecting the foundations of society. In this sense, there is a transition from so-called first modernity (or simple modernity), which is based on so-called

industrial society, to second modernity (or reflexive modernity), the subject of which is risk society (Beck, Bonss, Lau, 2003, p. 4-7). The essence of this change has been described by Mads Peter Sørensen and Allan Christiansen (2012, p. 31):

“The securities, wisdoms, and core institutions of first modernity are, little by little, being dissolved. This goes for the nation-state, predetermined communities (such as class and nuclear family), the traditional gender divisions of labour, the notion of full employment (work for everybody), work and production in a factory or business setting, science's monopoly on truth and rationality, the view of nature as external and separate from society and so on”.

This transition entails five processes, which are a multidimensional globalization, a radicalized/intensified individualization, a global environmental crisis, an all-out gender revolution and so-called ‘third industrial revolution’ (Beck, Bonss, Lau, 2003, p. 6-7). They are perceived as a source of risks and related uncertainty³. Growing up in a world in which such phenomena are part of everyday reality, young people can perhaps explain and accept them more readily than the older generations did. However, there is also the other side of this problem i.e., the renewal of xenophobic, nationalistic and extreme attitudes, which can be observed more and more often across contemporary Europe (Beck, Sznaider, 2009, p. 583).

METHOD AND RESEARCH PROBLEMS

The aim of the author of the present article is to identify the extent to which specific factors determine (stimulate or reduce) young people’s motivation to actively participate in socio-political life. A theoretical foundation for the choice of indicators is the concept of political sophistication, which, according to many researchers in the field of social activity, determines people’s attitudes to politics. Source literature abounds in interpretations of the concept, however, it is usually identified with: interest in formal politics (Vanhoutte, 2009, p. 93), knowledge of political phenomena (Dlalton, 1988; Zaller, 1992, p. 333; de Vreese, Boomgaarden, 2006, p. 34), and a specific perception of the world of politics or specific competences of an individual that make them see the sense of social or political activity.

The analysis will cover the impact of three variables on the participation levels among the youth:

(1)personal efficacy,

³As Beck (1998, p. 10) writes: „a central paradox of risk society is that these internal risks are generated by the processes of modernization which try to control them”.

- (2) identification with political parties,
- (3) interest in politics.

The results should help in answering the question about the means of shaping and perpetuating valuable socio-political attitudes in young people so as to favour the process of democratic consolidation. The data used for the analysis comes from a research project that covered a survey questionnaire conducted among a group of Polish university students in January – June 2015. The sample included 810 students from 9 different public universities in Poland. The average age of the respondents was 22 years of age and 97% of the analysed students were aged 18-25.

RESULTS

The progress of the process of democratic consolidation entails, among others, the spread and perpetuation of prodemocratic political culture within a society (Dahrendorf, 1994, p. 233). Some prosocial behaviours should become a habit for the citizens so as to be functional not only for the political system, but for the economy, and thus improve the efficiency of the society and facilitate the coordination of action (Putnam, 1995, p. 258). Culture in its general meaning (and more specifically, political culture) among a given society is shaped over a long period of time and it is often subject to conditions in which that society functions. Radical political or economic changes (transformation joins these two processes) imply changes within a social system, which affect the adaptation strategies of individuals. In this sense, they determine changes in the area of culture (non-material culture: norms, values, rules of conduct, symbols, beliefs, convictions) (Gerber, 2011, p. 54), which resolves whether or not a given society is dominated by prosocial behaviours (activity) or asocial behaviours (passivity). However, some attitudes (disposition to be active / passive) may be projected in a planned way, e.g. through education systems or the media. In many countries of the Central and Eastern Europe the socio-political changes at the turn of the 1980s and 1990s created a situation where today the quality of democratic systems is increasingly determined by younger generations of citizens – through the attitudes displayed in the public domain, who have been raised in a new democratic and free-market reality. Therefore, there is a chance to accelerate the transformation of these post-communist societies towards a more civic model. Social activity stimulated when one is young will perpetuate democratic habits, such as: tolerance, understanding, auto-expression or cooperation, for the future (O'Donoghue, Kirshner, McLaughlin, 2002, p. 18-19).

In this article the author attempts to identify the extent to which the three selected indicators favour involvement in social activity (work for the benefit of local communities) among Polish university students, which could make them useful in the process of perpetuation of democratic political culture.

The first indicator is the **personal efficacy**. The likelihood of engaging in social activity is greater if the individual believes that their action will be effective. Naturally, the extent of belief in one's ability to impact the surroundings (e.g. a town or a state) differs among people and it is no secret that people who feel they have no impact prevail in most societies. This is a product of many factors, systemic (depending on whether or not there are formal opportunities to impact politics) as well as psychological (depending on the knowledge, competence and skills of the individual) ones.

The importance of personal efficacy is also confirmed by the results of a survey conducted among Polish students (N = 810). In general, they often declare that they have no impact on the reality in which they live, as 45,5% of respondents answered in the negative to the question: "Do people like you have an influence on affairs in your country?". As few as 30,1% of respondents answered "yes" and 24,4% did not know what to say. Table 2 contains this data, along with the answers to the question on social activity. It turns out that those who feel they have an impact on affairs in their country were more often (53,5%) active in their local communities. However, the situation is clearly different in the case of alienated respondents: more than two-thirds of them (65,2%) did not take any action. The observed relationship between variables is statistically significant. The calculated chi-squared is 20,779 at a significance level of $p < 0.001$ (Cramer's $V = 0,162$).

Table 2. A sense of efficacy and social activity of Polish students

		<i>Have you been engaged in local community activities (district, municipality, village, parish, the nearest neighbourhood) over THE LAST YEAR?</i>	
		Yes	No
<i>Do people like you have an influence on affairs in your country?</i>	Yes (N=243)	53,5%	46,5%
	No (N=368)	34,8%	65,2%
	Don't know (N=197)	42,2%	57,8%

Source: author's own study

The second indicator is **a sense of identification with political parties**. The strength of the impact of this indicator can be modified by political parties or particular politicians (e.g. within their constituencies or via the media). It is relevant in case of young people because isolating oneself from the world of politics is one of the primary features of young people's lifestyle. Politicians are seen as unreliable, fraudulent people ruled by power and money, and politics –

as something uninteresting. In consequence, the ties with political parties, which by definition should mediate between the private and public or political domain, are not as strong. The phenomenon is rather a universal one (see: Table 3).

Table 3. The affinity with political parties in chosen European countries

<i>Is there any political party with which you feel more connected than with the other parties or you would consider yourself its sympathiser?</i>				
	Yes		No	
	Total	18-24 age range	Total	18-24 age range
Danmark	71%	65%	29%	35%
Netherlands	61%	48%	39%	52%
Switzerland	57%	40%	43%	60%
Belgium	52%	41%	48%	59%
Bulgaria	52%	35%	48%	65%
Germany	51%	45%	49%	55%
Great Britain	47%	24%	53%	76%
Slovakia	43%	28%	57%	72%
Spain	42%	33%	58%	67%
Portugal	36%	27%	64%	73%
Czech Republic	33%	14%	67%	86%
POLAND	27%	12%	73%	88%

Source: author's own analysis on the basis of ESS Round 6 (2012) data.

Data from the European Social Survey (Round 6) have been confirmed by the survey of students, the conclusions of which are presented in this article (Table 4).

Table 4. A sense of the relationship between Polish students and political parties

<i>How strong is your relationship with the groups and social environments listed below?</i>		
A POLITICAL PARTY OR FACTION		
Very strong	1.7%	11.7%
Quite strong	10.0%	
Quite weak	32.5%	74.5%
Very weak	42.0%	
Hard to say	13.7%	

Source: author's own study

The deficit of identification with parties usually comes from a comprehensive critique of both politics and political elites. Their negative image is illustrated by data in Table 5. Students were asked to evaluate each pair of statements, using a one-to-five scale. The table shows the mean values for each pair. It can be seen that each of the studied dimensions of the political class is dominated by unfavourable convictions (mean below 3,00).

Table 5. The attitude of respondents to political elites

	The mean for the one-to-five scale (the mode)	
<i>We have bad leaders</i>	2.20 (3)	<i>We have good leaders</i>
<i>Poland is badly governed</i>	2.14 (1)	<i>Poland is well governed</i>
<i>Public money is badly spent</i>	2.03 (1)	<i>Public money is well spent</i>
<i>Politicians do not fulfill election promises</i>	1.64 (1)	<i>Politicians meet election promises</i>
<i>Politicians are not interested in ordinary people</i>	1.87 (1)	<i>Politicians are interested in ordinary people</i>
<i>Politicians divide society</i>	1.89 (1)	<i>Politicians contribute to social integration</i>

Source: author's own study

However, this relationship with parties is significant in social practice. It turns out that the majority of respondents (54%) who identify themselves with a particular political party are willing to undertake socio-political activity (Table 6). A different situation exists among students reporting no relationship (61,2%) or having a difficulty in expressing their own opinions on this issue (64,1%). A *chi-square test* confirmed the statistical significance of the cross-tabulation *analysis* of the relationship between variables ($\chi^2 = 16.5888$, $df=2$, $p = 0.000$; Cramer's $V = 0,192$).

Table 6. Identification with political parties and the social activity of Polish students

		<i>Have you been engaged in local community activities (district, municipality, village, parish, the nearest neighbourhood) over THE LAST YEAR?</i>	
		Yes	No
<i>Is there a political party with whom you feel more connected than with other parties?</i>	Yes (N=219)	54.0%	46.0%
	No (N=429)	38.8%	61.2%
	Don't know (N=157)	35.9%	64.1%

Source: author's own study

These results can be a suggestion for political parties that want to rationally plan and carry out youth policy in the long term. Especially in young democracies, they should be more active in relations with young people, often go out into the public sphere on their own initiative, organize the life (e.g., free time) of the young generation at the local level, be present in their everyday and public life, make and – most importantly – pursue their election promises dedicated specifically to young voters. All of these acts should raise the credibility of politics and politicians in the eyes of young people.

The third indicator is an **interest in politics**. A similar relationship can also be seen in this dimension: those who are less interested in politics are relatively less likely to participate in local community projects, and – similarly – those who declare more interest in this regard are involved more often. For example, of 100 young people who are not interested in politics, only 36 are willing to take action for the local community, and this number amounts to 50 in the case of highly interested respondents (Table 7).

Table 7. Level of interest in politics and social activity of Polish students

	<i>Have you been engaged in local community activities (district, municipality, village, parish, the nearest neighbourhood) over THE LAST YEAR?</i>		
	Indications on the one-to-five scale	Yes	No
<i>Please rate your level of interest in politics on the following scale, where "1" means "completely not interested", and "5" – "very interested"</i>	1-2 (N=279)	35.8%	64.2%
	3 (N=224)	42.3%	57.7%
	4-5 (N=293)	50.2%	49.8%

Source: author's own study.

Two categories have been constructed on the basis of values of the indicators presented above, which will allow classification of the respondents. On one hand, there are people who declare that they have a sense of personal efficacy, a tie with a political party and a high level of interest in politics. To this end, a special variable has been created: high political sophistication (HPS). On the other hand, there are people who declare that they have no sense of personal efficacy, no ties with any political party and a low interest in politics. These are characterised by low political sophistication (LPS). The final results confirm the hypothesis that political sophistication determines the socio-political activity of young people. Students with HPS are far more likely to take action for the benefit of the local community, engage in the activities of socio-political organizations and participate in politics (Table 8).

Table 8. The level of PS and social activity of Polish students

<i>Have you been engaged in local community activities (district, municipality, village, parish, the nearest neighbourhood) over THE LAST YEAR?</i>	High political sophistication*	Low political sophistication**
Yes	67.7%	32.5%
No	32.3%	67.5%

Source: author's own study

* The relationship between activity and HPS is *statistically significant* ($p < 0.01$).

** The relationship between activity and LPS is *statistically significant* ($p < 0.05$).

The following data in the cross tables confirms the association between political sophistication and the degree of involvement in activities of voluntary organizations (Table 9), however HPS is not good predictor of youth membership. 50% of respondents with HPS were not active in any voluntary organization. This indicator is higher for persons with LPS (75,5%).

Table 9. The level of PS and the membership of Polish students in voluntary organizations

<i>Are you a member of...?</i>	High political sophistication	Low political sophistication
a political party	6.9%	0.0%
an association	10.3%	6.1%
a foundation	3.5%	0.9%
another voluntary organization (e.g., sports club, religious or cultural organization)	29.3%	17.5%
I am not a member of any voluntary organization	50.0%	75.5%

Source: author's own study.

The broadly understood political activity is illustrated by data in Table 10. However, we can observe the higher level of political activity in daily life among persons with high PS. It is more likely that they will contact politician or an official at the government or local level; be active in a political party or another group, organization or association; wear a badge/sticker promoting a campaign or action; sign a petition; participate in a legal public demonstration or march; or boycott certain products. On the other hand, persons with low PS often do not take any action in these fields.

Table 10. The level of PS and the political participation of Polish students

<i>There are different ways to improve the situation in Poland or prevent its deterioration. Have you taken any of the following actions over the last 12 months?</i>	High political sophistication	Low political sophistication
Have you contacted a politician or an official at the government or local level?	13.1%	4.5%
Have you been active in a political party, or a social or political group?	9.8%	1.8%
Have you been active in another type of organization or association?	16.4%	7.3%
Have you been wearing a badge/sticker promoting a campaign or action?	21.3%	5.5%
Have you signed a petition?	45.9%	37.3%
Have you participated in a legal public demonstration or march?	16.4%	4.5%
Have you boycotted or purposely not bought certain goods, products?	14.8%	10.9%
I have taken no action	36.1%	51.8%

Source: author's own study

* The values in the table do not add up to 100% because respondents could indicate more than one answer.

SUMMARY

The statistical tests evidenced that the three selected indicators of political sophistication have a positive impact on the motivation of young people to engage in socio-political activities. Naturally, not everyone characterized by high political sophistication will be participating in the life of a local community, however, the variable significantly determines such a tendency and increases the likelihood of engaging in such activities. The results indicate certain answers to the question about the function and role democratic institutions, such as the government, political parties, the media, the education system, local governments, etc. may (should) assume. If the real purpose of their existence is the spread and perpetuation of civic political culture, they should endeavour to strengthen a sense of efficacy among citizens (e.g. by organizing a social dialogue, respecting opinions of citizens on important social matters or fulfilling election promises), a sense of having ties with political parties (e.g. by increased activity of representatives in their respective constituencies, more efficient diagnosis of social problems and suggestion of adequate solutions) and an interest in political matters (e.g. by initiating political debates on important matters with which the so-called ordinary citizen could relate). Similar activities are a great challenge for democratic institutions and they are a measure of their responsibility for younger generations of citizens.

BIBLIOGRAPHY

Adamski, W. (1976). *Młodzież i społeczeństwo* [Youth and Society]. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Antoszewski, A. (2000). *Spółeczeństwo obywatelskie a proces konsolidacji demokracji* [Civil Society and the Process of Consolidation of Democracy]. In: A. Czajowski, L. Sobkowiak (eds), *Studia z teorii polityki* (t.3) [Studies of Political Theory, vol. 3]. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Beck, U. (1998). *Politics of Risk Society*. In: J. Franklin(ed.), *The Politics of Risk Society*. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (2005). *Power in the Global Age: A New Global Political Economy*. Cambridge: Polity Press.

Beck, U., Bonss, W., Lau, Ch. (2003). *The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, Hypotheses and Research Programme*. "Theory, Culture & Society", 20(2), p. 1-33.

Beck, U., Sznaider, N. (2009). *New Cosmopolitanism in the Social Sciences*. In: B.S. Turner, R.J. Holton (eds), *The Routledge International Handbook of Globalization Studies: Second Edition*. Abingdon: Routledge.

Bromley, C., Curtice, J. (2002). *Where Have All The Voters Gone?*. In: A. Park, J. Curtice, K. Thomson, L. Jarvis, C. Bromley (eds), *British Social Attitudes. The 19th Report*. London: Sage.

Broszkiewicz, W. (2010). *Kapitał kulturowy młodego pokolenia Polski współczesnej* [Cultural Capital of Young Generation in Contemporary Poland]. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Castells, M. (2006). *The Rise of the Network Society*. Cambridge: Blackwell Publishers.

Dahrendorf, R. (1994). Co zagraża społeczeństwu obywatelskiemu [What Threatens Civil Society]. In: K. Michalski (ed.), *Europa i społeczeństwo obywatelskie. Rozmowy w Castel Gandolfo* [Europe and Civil Society. Debates in Castel Gandolfo]. Kraków-Warszawa: Wydawnictwo ZNAK, Fundacja im. S. Batorego.

Dalton, R.J. (1988). *Citizen Politics in Western Democracies. Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany, and France*. Chatham: Chatham House Publishers.

de Vreese, C.H., Boomgaarden, H.G. (2006). Media Message Flows and Interpersonal Communication The Conditional Nature of Effects on Public Opinion. „Communication Research”, 33(1), p. 19-37.

Dermody, J., Scullion, R. (2005). Young People's Attitudes Towards British Political Advertising: Nurturing or Impeding Voter Engagement?. „Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing”, 14(1/2), p. 129-149.

Długosz, P. (2008). *Trauma wielkiej zmiany na Podkarpaciu* [Trauma of Great Change in Sub-Carpathian Region]. Kraków: Nomos.

García-Albacete, G.M. (2014). *Young People's Political Participation in Western Europe: Continuity or Generational Change?*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Gerber, L. (2011). *Sociology*. Toronto: Pearson.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1998). *Risk Society: The Context of British Politics*. In: J. Franklin (ed.), *The Politics of Risk Society*. Cambridge: Polity Press.

Gidley, J. (2001). Globalization and its Impact on Youth. „Journal of Futures Studies”, 6(1), p. 89-106.

Held, D., McGrew, A. (eds) (2003). *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press.

Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R., Welzel, Ch. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.

Junes, T. (2015). *Student Politics in Communist Poland: Generations of Consent and Dissent*. Lanham: Lexington Books.

Kovacheva, S. (2005). Will Youth Rejuvenate the Patterns of Political Participation?. In: J. Forbrig (ed.), *Revisiting Youth Political Participation: Challenges for Research and Democratic Practice in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Kovacheva, S. (2012). Changing Times, Changing Lives: The Social Construction of Youth and Its Public Images in Bulgaria before and after 1989. In: C. Leccardi, C. Feixa, S. Kovacheva, H. Reiter, T. Sekulić (eds), *1989 – Young People and Social Change after the Fall of the Berlin Wall*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Kuhar, M., Reiter, H. (2012). Frozen Transitions? Young People in the Former Yugoslavia. In: C. Leccardi, C. Feixa, S. Kovacheva, H. Reiter, T. Sekulić (eds), *1989 – Young People and Social Change after the Fall of the Berlin Wall*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Kurzepa, J. (1998). *Młodzież pogranicza – JUMA* [Youth of the Borderland]. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

Marzęcki, R. (2015). The 'Drifting Generation' without a Helmsman. Main Obstacles in Shaping the Relations between the Political Parties and the Youth in Poland. "Slovak Journal of Political Sciences", 15(4), p. 319-351.

Mathews, G. (2012). Happiness, Culture, and Context. "International Journal of Wellbeing", 2(4), p. 299-312.

Mead, M. (1970). Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap. Garden City: Doubleday, Natural History Press.

Melosik, Z. (2013). Kultura popularna i tożsamość młodzieży [Popular Culture and Identity of Youth]. Kraków: Impuls.

Mills, M., Blossfeld, H.-P. (2006). Globalization, Uncertainty and the Early Life Course. A Theoretical Framework. In: H.-P. Blossfeld, E. Klijzing, M. Mills, K. Kurz (eds), Globalization, Uncertainty and Youth in Society: The Losers in a Globalizing World. Abingdon: Routledge.

O'Donoghue, J.L., Kirshner, B., McLaughlin, M. (2002). Introduction: Moving Youth Participation Forward. In: J.L. O'Donoghue, B. Kirshner, M. McLaughlin (eds), New Directions for Youth Development: Theory, Research, Practice. San Francisco: Jossey-Bass.

Offe, C. (1991). Capitalism by Democratic. Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe. "Social Research", 58(4), p. 865-892.

Park, A. (1999). Young People and Political Apathy. In: R. Jowell, J. Curtice, A. Park, K. Thomson, L. Jarvis, C. Bromley, N. Stratford (eds), British Social Attitudes. The 16th Report. Who Shares New Labour Values?. Aldershot: Ashgate.

Putnam, R.D., Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech [Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy]. Kraków-Warszawa: Wydawnictwo ZNAK, Fundacja im. S. Batorego.

Ray, L. (2007). Globalisation and Everyday Life. Abingdon: Routledge.

Roberts, K. (1998). School- to- work: Transitions in Former Communist Countries. "Journal of Education and Work", 11(3), p. 221-238.

Sørensen, M.P., Christiansen, A. (2012). Ulrich Beck: An Introduction to the Theory of Second Modernity and the Risk Society. London: Routledge.

Sztompka, P. (2000). Trauma wielkiej zmiany: społeczne koszty transformacji [Trauma of Great Change: Social Costs of Transformation]. Warszawa: ISP PAN.

Sztompka, P. (2010). The Ambivalence of Social Change in Post-Communist Societies. The Case of Poland. In: H.-G. Soeffner (ed.), Unsichere Zeiten. Herausforderungen gesellschaftlicher Transformationen. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Tomlinson, J. (1999). Globalisation and Culture. Cambridge: Polity Press.

Urry, J. (2003). Global Complexity. Cambridge: Polity Press.

Vanhoutte, B. (2009). Exploring Youth Political Participation in Flanders. In: D. Dolejšiová, M.Á. García López (eds), Challenges for Citizenship, Citizenship Education and Democratic Practice in Europe. Strasbourg: Council of Europe.

Vrcan, S. (2002). Youth: Politics, Sub-Politics and Anti-Politics. The Case of Croatia since the Mid-Eighties . In: B. Tivadar, P. Mrvar (eds), Flying Over or Falling Through the Cracks? Young People in the Risk Society. Ljubljana: Office for Youth of the Republic of Slovenia.

White, C., Bruce, S., Ritchie, J. (2000). Young Peoples Politics. Political Interest and Engagement Amongst 14-24 Year Olds. York: Joseph Rowntree Foundation.

WYR 2003 (World Youth Report) (2003). The Global Situation of Young People. New York: United Nations.

Zaller, J. (1992). The Nature and Origins of Mass Opinion. New York: Cambridge University Press.

Oleksandr Khyzhniak*

STRATEGIC PLANNING OF UNIVERSITY (SCHOOL) DEVELOPMENT AS AN ELEMENT OF EDUCATIONAL POLICY (CASE STUDY EXPERIENCE)

Strategic planning of today's university (school) modernization is considered in the article in terms of the theory of collective social action. The author has shown that in the course of strategic planning process the participants of a collective project are to conduct the evaluation of university (school) development in three main areas: first, to determine what has been done and what has prevented from taking the leading position; secondly, why this has not been done and, thirdly, to show how to encourage the actors concerned to take specific steps towards improving their activity. Strategic art is creative and collective in its essence. Theoretical generalization is supplemented by practical observations and recommendations of the author. The article describes the technology and possibilities of strategic planning for today's university (school) modernization as being a collective project on the example of working out a strategic development plan for the Ivan Franko Lviv National University School of Law of (Ukraine). The article proves the thesis that the direct impact on the results and the consequences of educational policy has the consideration of it as a collective project, which involves the main actors of the educational process and the institutions of society, especially the higher education institution and the institution of the market. Strategic planning in these conditions becomes an implementing technology of consolidated educational policy.

Keywords: *youth, strategic planning, university, educational policy, collective project, collective social action, SWOT- analysis.*

INTRODUCTION

Mastering strategic planning technique by modern universities is currently very popular, because strategic planning contributes to the successful guided modernization of higher education. Modernization of higher education should be understood as a purposeful radical transformation of higher education system that affects both micro-level, changing values and orientation of people in the sphere of education, and institutional basis of higher education.

We emphasize that strategic planning must be an incorporation of certain working out and implementation of a collective project, which involves both experts and all interested in the development of the university (school) actors. Firstly, the development of the university as a social organization is a

***Oleksandr Khyzhniak** – PhD in Sociology, Associate Professor of the Department of Applied Sociology and Social Communications, School of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Scientific interests: collective social actions (movements), technologies of management of collective actions, tolerance, theory and history of sociology.

E-mail: o.khyzhniak@karazin.ua, Tel.: +38097 9774395.

cooperative process, which involves collective interests and collective action of all participants (students, teachers, support staff, administrative staff etc.). Secondly, strategic planning is a process of social changes that affect different groups' interests, so their direct participation in the process of strategic planning is necessary to prevent possible conflicts between them. Thirdly, the changes imposed can cause rejection, while changes initiated from below and offered as a collective project have a better chance of being successfully implemented. If strategic planning unfolds as a collective project, it promotes partnership between members of the educational process.

As practice shows, strategic planning is carried out at different levels: 1) on a personal level - the success is achieved by those who have life plans and a program of their implementation; 2) at the level of organizations – the majority of western and eastern enterprises and institutions use strategic planning to change themselves, get out of difficult external/internal situations; 3) at the level of territories – regions develop according to adopted strategies and plans; 4) at the country level - a significant part of countries are currently developing different areas using a system of planning.

Reforming of higher education system in Ukraine requires: first, developing a strategic plan for a particular university (its unit) basing on the main values that are outlined in strategic planning; second, identifying the requirements to the strategic plan and expected outcomes; third, determining the basic principles, targets, objectives and framework of reference that should be considered when creating a strategic plan.

The aim of the article is to reveal the technology and opportunities of strategic planning for today's university (school) modernization as a collective project.

The strategic plan of the university (school) development should take into account the mission and core values of higher education in general. However, there are specific features of strategic planning at the level of higher education establishment (school), which are as follows:

- the subjective values of the university (school) administration play significant role in strategic planning;
- the possible overall range of alternatives in strategic planning is much more than the current or operational (annual) plan;
- strategic planning is largely characterized by uncertainty (risk in the strategic planning are much more difficult to estimate);
- strategic planning requires a large amount of information about environmental conditions, while the current planning is based more on internal analysis, as well as information about actions that have already been done;
- strategic planning takes a longer period than operational and current one;

- strategic planning usually covers university (its unit) as a whole and all its assets, while current or operational planning is aimed at performing tasks by subordinate organizational units;
- strategic plans are usually structured on a global scale and are less detailed compared to others.

LITERATURE REVIEW

Conceptually basic issues of the educational policy are considered by many researchers (Heck, 2004). Unresolvedness of the basic issues of educational policy restrains the conceptualisation of a strategic planning as an element of this policy (Taylor, Mirou, 2002). In particular, the functionality of some notions, which are used in research and official documents, is doubtful. It refers to the notion “educational policy” (Vilchynska, 2012). The levels of interpretation of educational policy include two directions in its research – both as politics and as policy (Andrjushenko, Savelev, 2010). In general, the multidimensional nature of the concept “education policy” is shown by its such characteristics: educational policy as a socio-political and administrative activity aimed at achieving educational goals; educational policy as a specific national policy of providing its own educational interests; educational policy (politics) as a sphere of relationships of various social groups and individuals about the use of political institutions in implementing the educational interests and needs; education policy (policy) as a strategy and tactics of the regulatory, administrative activity that defines the goals and objectives of education. M. Kwiek rightly calls for the new role integration of university in a global epoch, as well as a new format of interaction between the university and the state. We share the position that the model of university that meets the challenges of globalisation will be viable (Kwiek, 2006). Overthinking strategic planning of educational system development, universities (their units) occurs in the transition to lifelong learning, which also requires the development of the new areas of education policy, strategic planning and adequate resources (McIntosh, 2011). We assume that the direct impact on the results and consequences of educational policy is caused by the consideration of it as a collective project, which involves the main actors of the educational process and the institutions of society, especially the higher education institution and the institution of the market. Strategic planning in these conditions becomes a consolidated technology implementation of educational policy.

The development of stratagems for different organizations is extremely acute and insufficiently investigated problem. Thus, A. Dolgorukov offers the managers of organizations to use social design - a new direction for creating and transforming various organizational structures, including educational ones (Dolgorukov, 2011, p. 378). But today there is a need for formation of an integrated system of strategic planning for Higher Education of Ukraine

considering global and national trends. Researchers on strategic planning, such as H. Mintzberg, J. M. Brighton, I. Ansof, D. Hussey and others (Gorbulin, Kachynskij, 2010; Ansof, 1989; Bryson, 2004; Mintzberg, 2008; Semenchenko, 2008; Uchitel, 2008; Hassi, 2001).

IMPLIMENTATION OF STRATEGIC PLANNING IN THE UNIVERSITY

Consider the latest results and contemporary trends in strategic planning enables us to:

- introducing program and goal-oriented method in the activity of various institutions and their departments;
- developing strategic planning documents that will meet modern requirements of a particular country, region, sector, institution;
- using standard formal structure and procedure of drafting documents on economic, social, educational, administrative policies;
- eliminating or reducing the gap between the tasks defined as being primary and necessary, and financial (material, human, etc.) resources that are included in the project of Strategic Development Plan.

Regarding the development of the university (school), the strategic planning plays a key role in the creation of the context for its effective functioning that would take into account the expectations of society and would ensure the development of standards that reflect the core values of the education system and serve to determine the requirements for the efficient functioning of the court. Strategic planning at higher education is a management process of creating and maintaining consistency between strategic goals, its potential and opportunities in the sphere of education.

The strategic plan defines the long-term (at least 3-5 years) strategy of an individual, organization, country or territory. It is based on external and internal evaluation data, gives the vision of the future developed by means of consensus, includes specific goals and objectives described with specific terms - what, when, by whom, how should be done.

A successful strategic plan typically includes the following components: the information about vision, mission and values; the analysis which includes the identification people concerned, analysis of the business' strengths, weaknesses and achievements; the goals that the actor would like to achieve in the next 3-5 years; the terms of achieving the objectives; the estimate of expected outcomes.

It is important before the strategic planning process to answer the following questions: Why create a strategic plan? How will it be able to increase the efficiency of the university (school)? Will it be better than the planning being used now? Are the people taking senior positions committed to this

process? How much will it cost in terms of time and staff effort? Who should join the planning team or has experience in strategic planning? Would the participants of the planning process like to make decisions as to the future of university (school)? Once positive answers to these questions have been received, it is advisable to start the process of strategic planning.

In the course of strategic planning of the university (school) development one should pay attention to six recommendations, which belong to experts from different countries:

- Strategic planning is a way of thinking and a process, which takes long time and cannot be completed.
- Strategic planning process should be simple and manageable.
- Involve managers. Do not delegate the planning to staff or consultants.
- Encourage creativity, innovation, imagination, rather than blind adherence to the planning stage.
- Do not adapt a strategy without careful consideration of ways of its implementation.
- Strategic planning is not the end by itself; is a tool to help a university (school) to fulfil its mission (Gorbulin, Kachynskij, 2010; Ansof, 1989; Bryson, 2004; Mintzberg, 2008; Semenchenko, 2008; Uchitel, 2008; Hassi, 2001).

Given these recommendations, the university (school) authorities can take appropriate steps in the planning process, adapt and adjust procedures to the needs of the university (school) and its students and faculty based on the advice of the expert group during strategic planning process.

METHODOLOGY AND DESIGNED KEY STEPS FOR DEVELOPING THE STRATEGIC PLAN (ON THE EXAMPLE OF IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV (UKRAINE))

Theoretical generalization is supplemented by practical observations and recommendations of the author. The article describes the technology and possibilities of strategic planning for today's university (school) modernization as being a collective project on the example of working out a strategic development plan for the Ivan Franko Lviv National University School of Law of (Ukraine). This program was implemented in September-December 2014 under the auspices of the United States Agency for International Development (USAID) within the framework of the project "Fair Justice" with the author's participation, who was a consultant on strategic planning. The author revealed the procedure of drawing up a strategic plan and told about the opportunities of SWOT-analysis in this process, and proposed a collective discussion on "Drawing up a strategic plan for Law School development - through social dialogue". The criteria (SMART-criteria) of evaluating the strategic plan implementation in legal education development at Ivan Franko National

University of Lviv (Ukraine), which has been worked out by the author, can be used in the strategic planning of today's universities.

To receive a complex results we provided focus group interviews with students, lectures, main stakeholders and administration. While conducting FGI, the participants expressed their opinion on the following four groups of issues: the features of the University and the School of Law, which will contribute to the success of the project; the features of the University and the School of Law, which could harm the project; external conditions that may contribute to the success of the project; external conditions that can harm the project.

The issues discussed at the FGI to diagnose the state of legal education and strategies directions of its development:

1. Five key issues of legal education in Ukraine
2. The parties (subjects) interested in training professionals in sociological specialties
3. Factors affecting the quality of training of legal professions
4. Legal education in terms of the lifelong learning:
 - what the School can offer to enhance the legal awareness of citizens;
 - what the School can offer to improve the qualification of sociologists-practitioners;
 - what the School can offer to enhance the legal awareness of different branches of authority in Ukraine;
 - what the School can offer for the legal support of Ukraine's cooperation with international organizations;
 - what the School of Law can offer for training professionals at the intersection of various disciplines.

As the result we decided to implement next steps of Strategic Planning.

Step 1. Defining prospects includes outlining the ideal vision of the future of university and outlining definite prospects of development. It is necessary to find the answers to such questions, slightly moving to the realm of an ideal world: How will the university (school) look like in 5-15 years? What educational services will be in demand? What will the qualifications, educational and cultural level of potential students be like? What will affect their relationships and behaviour? What values will be vital for university (school) in the future? What are the professional plans of teaching staff and what are university's opportunities for their fulfilment? How will the university (school) be seen by people and potential employers? What is the image of the university (school) that will most contribute to the quality of specialist training?

Having made a list of basic moral values and principles of the organization, strategic planning group will be able to provide the university (school) authorities with advice on how to organize activities.

Step 2. "Here and Now" or SWOT-analysis is designed to get answers to the following questions: 1. Where are we now? 2. Where do we want to be? 3.

How do we get there? Accordingly, the typical questions which are to assess the environment of a university (school) are as follows: What is the university (school) like today? Are there any changes among students and teachers? If yes, which ones? What is the impact of current trends in higher education on the future university (school)? What other organizations provide services to the university (school) and what are these services? What are the up-to-date needs and what needs may arise tomorrow?

Step 3. Setting goals and objectives. Specific objectives that are to be achieved are determined to help the university (school) to move from the current to the desired state. Strategic goals are determined by analysing internal and external factors (strengths, weaknesses, opportunities and threats) and for each university they are unique. They determine the way of university (school) development. Strategic goals must meet the following requirements: clearly specify the direction development; be realistic; be result-oriented. In other words, goals must be 'smart' (from English "smart" - intelligent) or SMART (Specific, Measurable, Achievable, Realistic, Timely) and meet the following requirements as certainty, measurability, achievability, feasibility, timeliness. After defining the strategic goals, the strategic planning group should focus on identifying the objectives. An objective is a detailed plan for achieving strategic goals. Experts on strategic planning (Брайсон, 2004; Mintzberg, 2008) reasonably point out that the task should be consistent with the strategic goals and the latter must comply with the mission of the university (school). After defining the objectives it is advisable to analyse what is needed (the resources and specific actions) to fulfil them.

Step 4. The process of evaluation and revision of the strategic plan. This step is given to the fact that the university (school) operates in an environment which is inherent turbulence. Considering this turbulence requires that the strategic plan should be able to be evaluated by a wide range of experts in terms of financial, psychological and social issues that will ensure an adequate basis for further predicted and controlled development of the university (school).

Evaluation of outcomes. It should be clearly defined who is personally responsible for each step, the direction of the strategic plan. It is important to monitor the progress of individual employees. At regular intervals, every head of higher education establishment (school) should review his vision and mission and appropriately evaluate and adjust his work and the work of subordinates.

Step 5. Implementation of the strategic plan. The implementation of the plan is real testing of assumptions and future vision of the organization and the organizational capacity to achieve goals. The implementation of the plan may require greater specification of objectives, detailed steps to be taken to achieve them. The attention is directed more to short-term activities contributing to gaining the objectives. The process of evaluation continues at this stage and is the basis for making adjustments into the implementation of the strategic plan.

Strategic planning is structured and more or less formalized effort of an actor, aimed at developing and implementing strategic plans, projects and programs. In turn, the development of a plan as a specific activity is a sequential process consisting of several interrelated steps:

- setting goals;
- defining strategies ('strategic set') and ways of its carrying out;
- predicting sequences of action within a sufficiently long time period and incorporating them into plans, projects and programs of different types, which are tools to achieve the objectives and strategies;
- organization of performing planned tasks;
- tracking, controlling and analysing tasks being carried out.

The last two steps are a transition to the introduction of an integrated system of strategic management, since they presuppose the necessity of organizational-analytical and controlling- coordinating activity not only in the bodies of strategic planning, but also in the parts where the actions defined by strategic plans and programs are performed.

The purpose of strategic planning is to establish a procedure for the preparation of effective functioning of higher education establishment (school). The implementation of this goal is possible if a strategic plan is consistent with fundamental principles, namely:

- goal-setting and goal-achieving – all means and ways of their implementation provided in the strategic planning aim at setting and achieving goals (strategic guidelines): the planning system is responsible for it. Correspondence to this principle demonstrates the efficiency of the plans that are critical to achieve the results;
- multivariation, alternativeness and selectivity are a reaction to the changing environment by switching to a pre-defined and reasonable alternatives;
- globality, systematicity, integrity and balance focus on specific strategies covering all aspects of the object functioning and the relationships between them; within the strategic planning a system of decisions is prepared, rather than separate decisions; focus on the changing situation inside and outside the higher education institution (school);
- continuity and consistency - strategic changes are to be implemented in a specific order (which was discussed during the consideration of 'strategic set') on the basis of the results achieved and the specific characteristics of processes and phenomena;
- continuity – strategic activity is a complex process, which returns the university (school) to the initial stage if stopped;
- scientific and methodological validity – using common scientific and methodological approaches helps develop real plans, consistent with the parameters of the external and internal environment;

- feasibility, achievability – taking into account peculiarities of the object of the strategic plan and possibilities of achieving certain parameters;
- flexibility, agility, reaction to the situation – taking into account the time characteristics and nature of changes occurring in higher education establishment (school) according to the stages of ‘life cycles’; this is contributed to in case of reliable feedback;
- effectiveness and social orientation – ensuring, on one hand, exceeding the results predicted when planning over the expenses necessary for the plan implementation; on the other hand, solving not only purely production problems, but also participating in social problems mitigation;
- quantitative and qualitative determination – planning should give some guidance that will play the role of control points, but planning cannot be based only on the calculation of indicators forgetting the essence of the processes to be implemented;
- long-term measures – focus on solving complex problems that exist in the long term perspective; inability of their elimination with a momentary event encourages reasonable, consistent, complex measures.

Period (time characteristics) of the strategic planning depends on an organization’s specificity, its industry sector, the level of uncertainty and environment dynamics.

Increasing the ‘time horizon’ does not increase efficiency of plans. One of the factors (especially for schools) quality improvement of plans is increasing the frequency of planning (due to correction), content improving that affects deeper than the extended period.

It is worth paying attention to the benefits of strategic planning, among which there are the following:

- connection of the ongoing solutions to future results, organized comprehension of decisions (despite spontaneous acceptance) with forecasting their consequences;
- focus on the search for alternatives to achieve the objectives that the permissible purposes within defined goals and existing restrictions;
- identify opportunities and threats, strengths and weaknesses of the higher education institution (school), their consideration in setting goals and formulating strategies to make an impact on those aspects of today;
- conscious preparation of the future and for the future;
- responsibilities separation not only between activities, but also between current and future activities.

Note that strategic planning has characteristics that if they failed to use can damage the development and implementation of strategic plans. This is the so-called “trap” strategic planning, among which the most dangerous are:

- substitution of the strategic content to the form, bureaucratization of procedures developing strategies and plans;
- excessive time spent to develop strategic plans, which manifests itself in late reactions to changes in the environment;
- a gap between strategic and current activity, expectations that the presence of the strategy is sufficient for its implementation;
- overstating expectations, development of unrealistic plans that do not include specificity of object planning and capabilities (including speed) of changes implementation;
- hope for “cure” for adversity and focus on it all the forces and resources, rather than a systematic approach for the implementation of strategic activities.

In the practical application of strategic planning at the university may have problems that are caused by the following shortcomings:

- Lack of necessary information to make strategic decisions and development of strategic plans; as a consequence – low validity planning documents;
 - lack of alternative plans;
 - insufficient use of scientific and methodological arsenal planning, scenarios and situational planning methods (using models such as “What if ...”) and so on;
- underdeveloped system of this analysis, monitoring and adjustment of strategic plans;
- dogmatic exaggeration of the quantitative indicators;
- imperfect system of incentives for strategic planning group members and individuals involved in the development and implementation of policy measures;
- insufficient level of organizational, social, psychological and financial support of strategic planning.

Strategy and program – those are the aspects of the management of a university (school) activity that the administration has constantly keep in sight. This strategy is, above all, the goal, and the program is a tool for its implementation. The validity of the strategy can exceed the validity of the program.

Strategic planning is associated with strategic thinking and actions. Strategic planning is helpful in the organization and management of a university (school) only if it improves strategic thinking and actions of the administration, lecturers and students, but it does not replace them. The benefit, which strategic planning potentially gives, is that it encourages strategic thinking and action. Decisions taken by the administration of a university (school) should be reasonable, that is based on comprehensive information

about the higher education system, the specific mission of a specific higher education establishment (school) and strategic vision of their development.

Developing strategic plans usually precedes the SWOT analysis or evaluation of such institutional capacity of a school and environment (competition and legal context) in which it operates.

SWOT-analysis is a necessary tool for strategic planning. SWOT abbreviation was offered by Professor K. Andrews in 1963. Initially SWOT-analysis was intended to structure the knowledge of the current situation and trends. However, in 1965 four professors at Harvard University – Lorened, Christensen, Andrew and Guth offered the modern technology of SWOT-method used to develop the strategy behaviour of any organization. In general, SWOT-analysis does not include economic categories, so now it has established itself as a comfortable universal methodology used to develop strategies in various spheres of life. SWOT-analysis is a mandatory preliminary stage in the preparation of strategic plans at any level. Data obtained as a result of the SWOT-analysis can serve as basic principles for the development of strategic objectives to help a group of experts to develop an effective strategy for the settlement of problems of national security. The essence of the SWOT-method of strategic planning is to distinguish four categories: Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (Gorbulin, Kachynskij, 2010, p. 108-119).

We will complement theoretical generalization with practical observations and recommendations. Within the “Promoting of Ivan Franko Lviv National University School of Law in drafting the strategic development plan”, the author participated as a consultant on strategic planning in developing a strategic plan for the School of Law. The event was supported by the US Agency for International Development (USAID) in the framework of a project ‘Fair Justice’.

Here are the results of the SWOT-analysis of the situation at Ivan Franko Lviv National University School of Law, which were formulated by the SPC members to be taken into account in the formulation of the foundations of the Strategic Plan. Here is the procedure of strategic plans by the example of the development strategy of the school. Remote online technologies were used, a secret group in the social network “Facebook” entitled “Strategic Planning Committee (SPC)” (September-December 2014) was created. We will summarize data of the SWOT-analysis strategic planning carried out at the School of Law as for the organization of legal education to find the ways to improve it (Table 1).

Table 1. SWOT - analysis of the Situation in Ivan Franko Lviv National University as for Legal Education (Ukraine)

Strengths (University and the School of Law features, which will contribute to the success of the project)	Weaknesses (University and the School of Law features, which may harm the project)
<u><i>Status Characteristics of the University and School:</i></u> • geographical centre of the West of Ukraine; • legal education brand; sustainability and continuity of the staff; availability of scientific school and its recognition; <u><i>Structural Advantages:</i></u> • availability of basic structural units at the School, which provide current needs in lawyers (9 departments and laboratories: Theoretical issues of human rights research, Laboratory, Practical Law Laboratory, Forensic Laboratory); • basic principles of the lifelong learning: the presence of pre-university training and postgraduate education through the Institute of Continuing Education and pre-university training; law college; • courses for learning German, Greek, English, Spanish and Polish; <u><i>The Quality of the Teaching Staff:</i></u> • uniqueness of lecturers: their patriotism, the existence of informal groups of academic identity formation; • a large number of teachers with the knowledge of foreign languages; • demands of the high standard orientation / training; <u><i>Working in Science:</i></u> • training of scientific personnel of higher qualification through doctoral special council D 35.051.03 – legal science on specialties 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies; 12.00.09 – criminal process and criminalistics; forensics; operatively-search activity; • scientific communications: conferences, seminars, public lectures, methodological seminar of the School of Law; • International cooperation: School of American Law, schools of Polish and European Law; at the School of Law and Administration of	<u><i>Inconsistency of Educational Programs and Teaching Methods to Modern Requirements:</i></u> • training programs lag of current challenges; • insufficient connection with the practice of educational programs / theory dominance over practice; • obsolete teaching methods and lack of interactive methods; • insufficient reorientation of lecturers from informative lecturing to individually personally oriented form of education; • lack of subjects chosen by a student; • lack of methods of teaching students who are on an individual schedule; • repressive style of studying and academic resistance to reform legal education of the students and lecturers. <u><i>Communication Barriers:</i></u> • lack of operational online communication system with students; • lack of competitor analysis and labour market needs; • lack of electronic books (textbooks); • no promotion; • low information content, efficiency and visibility of the website of the School of Law. <u><i>Unwillingness of the Lecturers and Students to New Conditions:</i></u> • unwillingness of a significant number of lecturers and students to compete; • thinking traditionalism, conservatism; • unwillingness of students and teachers to fight for scientific grants and contracts; <u><i>Resource Limitations:</i></u> • weak material base which needs modernizing; • low salaries of lecturers and lack of incentives for the development of the staff; <u><i>Organizational and Managerial Failures:</i></u> • large academic groups; • the formation of unsatisfactory system of the lecturers' load;

Jagiellonian University there is the School of Ukrainian Law, in the activity of which LNU School of Law lecturers are involved; <u>Administration's Creativity:</u> • development of topical specialties (preparation of arbitration managers); • readiness to lead the learning process to European educational standards and, therefore, the output of the School at the European educational market; • readiness for the introduction of new forms of training legal practitioners (lawyers, prosecutors, judges); • Administration's openness to change.	• lack of state order for staff training and scientific research; • insufficient social protection of students and teachers; • limited opportunities for cultural development of students
Possibilities <i>(external conditions that may contribute to the success of the project)</i>	Threats <i>(external conditions that may harm the project)</i>
<u>Increasing Number of Students:</u> • conflict in eastern Ukraine – increasing of student recruitment; • a process of lustration increased demand for lawyers; • involving foreign students through academic exchanges; • implementation of inclusive legal education for people with disabilities; creating a barrier-free movement of people with disabilities; • expansion of educational services in training, retraining and advanced training of lawyers under the demands of the labour market; <u>New Education Design:</u> • new educational programmes, new forms of learning (online education); • use of new learning technologies, new technological basis of the legal education (Internet technologies); <u>Academic Mobility Enhancing:</u> • New grants and inclusion in the single European scientific and educational space, • exchange programs for lecturers <u>Legal Training Participants Consolidation:</u> • a new form of the state order; • development of a student self-government, involving the student self-government to reform legal education; • cooperation with potential employers in the form of their involvement in the educational process;	<u>The Strategic Failures in the Organization of Lawyers' Training:</u> • lack of national legal education programme; • a large number of universities that train lawyers, which leads to dispersion of funds allocated from the state budget for the training of lawyers; oversaturation of Legal professions graduates in the labour market; • growing competition from universities, also due to a sharp increase in recent years of the number of educational institutions that train lawyers; • lack of external assessment of quality legal education; • low culture of confidence in the assessment system of training lawyers from employers; • imbalance between standardization and variability of Legal Education; • imbalance of state, market and public control over the quality of lawyers' training; <u>Reducing the Number of Students:</u> • a small number of high school graduates as potential entrants; • ATO, mobilization of students and lecturers in the army; • available in Ukraine online applications world universities in law; • demotivation of students because of the lack of real positive changes in higher education and the labour market; • reduction of state order for lawyers;

New Image Properties:

- execution/formalization of competitive edges;
- development of a list of new competencies for students;
- development of electronic textbooks;
- cooperation in scientific and educational spheres with leading legal schools of Ukraine and the world;
- new image that would meet modern requirements for legal education;
- formation of a new corporate culture of the School of Law;
- new communicative policy, presentation of a new legal education;
- new image by giving legal services to socially insecure population groups by law students on a voluntary basis.

- reducing the number of students on a contract basis as a result of the increased education fee;
- exodus of students to study in other countries;

Lack of Competitiveness:

- access to domestic educational market of European universities;
- unconstructive resistance to innovate in the field of legal education, including the humanization, democratization, using the latest information, communication and educational technologies.

Value Conflicts:

- negative effects of commercialisation (“marketization”) higher (including legal) education,
- cuts in public spending on education and intensification of the struggle for budget space;
- contradictions between institutes of higher education institutions and the labour market;

Socio-Economic Crisis:

- economic downturn and reducing the financial resources of higher education institutions;
- inflation; impairment of the value of higher education;
- possible disconnection from the power institutions, including universities;
- reluctance of young people to work in higher education because of low wages;
- reducing the load of lecturers and threat of reduction in the number of teachers;

Socio-Political Crisis:

- Continuing counter-terrorist operations in Eastern Ukraine, war;
- mass social protests;
- change in the political situation in Ukraine.

The author developed a list of questions for stakeholders that can help in developing the Strategic Plan of the School of Law. The author proposes a topic for discussion “Development of a strategic plan of the School of Law – through social dialogue”.

ISSUES FOR DISCUSSIONS CREATING STRATEGIC PLAN

- What should be the design of the strategic plan of the School of Law?
 - What should be the mission, goals and strategy of the school;
 - The structure and content of the strategic plan of the school;
 - How the strategic and tactical goals of the school correspond to each other;
 - Focus on partnerships in the implementation of the strategic plan of the department: how to secure;
 - Social dialogue in the system of partnership for the implementation of the strategic plan.
- How to provide strategically latest trends in education:
 - 1) legal education system is based on a new technological base (new technological elements can give up learning “face to face” and focus on the development of the abilities of computer and telecommunications technologies;
 - 2) learning content provides no assimilation of past truths, but training to master the methods and content knowledge, which previously never existed; extend non-formal education, which aims to compensate for the shortcomings and contradictions of the traditional educational system and often meets immediate educational needs which are unable to meet formal education, including the higher one;
 - 3) transition from the concept of functional training to the concept of personal development.
- How to strategically consider the following trends of higher education, including legal one as: continuity, interdisciplinary, liberalization, commercialization and others?
 - New legal profession (e.g. medical law, legal psychology, etc.);
 - New competences of lawyers and ways of their formation;
 - The financing sources of lawyers’ training: the role of the state order;
 - How to implement such system of legal education at different stages of life, which characterizes democracy, flexibility, modularity and variability.
- How to implement e-education on the faculty?
- Evaluation of the ability of the university to develop and implement a strategic plan for the School of Law:
 - Formation of strategic thinking of the participants;
 - The necessary resource base;
 - The necessary organizational measures (changes);
 - The necessary management measures.
- What should be the procedure of acceptance (adoption) of the strategic plan for the School of Law?
 - The role of the school in the adoption of the plan;
 - Whether to engage in all forms to the students of the adoption procedure of the plan;

- Whether to engage employers and how exactly with the adoption procedure of the strategic plan.

- What forms of communication are there between the participants of the strategic plan of the School?

- Why do we need communications between them;

- Which types, forms of communication are the most appropriate ones;

- Possible communication barriers to the strategic development plan of the School.

- What are the ways to enhance mutual trust between the parties and evaluating the implementation of the strategic plan of the School?

- How to ensure confidence in the system of evaluation and monitoring compliance with the principles of evaluation of the School on the strategic development plan;

- The possibility of improving the culture of trust through control between external and internal evaluation;

- Structural features that encourage trust;

- Undercover resources (willingness and desire to take advantage of these opportunities);

- How to conduct evaluation on scientific principles, openness and objectivity.

- What should be the advertising and PR-support of the implementation of the strategic development plan of the School?

- New logo, flag, corporate identity of the School considering strategic plan for its development;

- What and how to advertise;

- Requirements to PR-support implementation of the School strategic development plan (PR-campaign).

- Are the evaluation group and scientific support of strategic development plan implementation of the School necessary and what should they be like?

- Who is a member of the group; the status of its members;

- When, who and what about should report;

- Evaluation criteria of the School strategic plan;

- Sources of information for this evaluation;

- Evaluation procedure of the strategic plan at each stage of its implementation.

- What are the risks of implementation of the School strategic development plan and ways to overcome them (warnings)?

- External and internal risks;

- How to measure these risks;

- What legal issues are to be resolved;

- What ethical issues are updated at the School in the implementation of the strategic plan.

- How to meet the needs of the labour market in terms of lawyers under the conditions of the increased demand for them, for example, the introduction of mandatory health insurance? How will the School take this challenge?

- How will the lustration process in Ukraine affect the need for lawyers and how will the School accept the challenge?

An important issue for strategic planning of the University (School) is to determine the criteria for assessing the strategic plan. The following ones are included to them: Is it a clear and specific plan? Is the plan realistic, practical and measurable? Can it be implemented within a specified time? Are there human, financial and physical resources for implementation of the plan? Is it clear who is responsible for its implementation? Is there a clear pattern of decision making?

Below there are the developed by the author criteria for evaluating the implementation of the strategic plan of legal education at Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine).

DEVELOPED SMART-CRITERIA FOR STRATEGIC PLAN

SPECIFIC:

- ✓ licensing and accreditation of educational programs developed by the School, at the national and international levels;
- ✓ high scientific and educational potential of the teaching staff at the School;
- ✓ improving the School's ranking (entering the 3 best law Schools of Ukraine).

MEASURABLE:

- ✓ removal from the list of existing specializations those which in the labour market are not in demand in the long term;
- ✓ expansion of training and retraining programs for lawyers, for which there is demand;
- ✓ increasing number of orders from employers to target training of lawyers;
- ✓ increase the number of students at the School;
- ✓ increasing the number of lecturers and students who were trained (studied) with exchange programmes;
- ✓ reducing the number of the School graduates who are not employed by specialty within six months after graduation;
- ✓ reducing the number of students expelled for academic failure.

ASSIGNABLE:

- ✓ social order for the lawyers at the School;
- ✓ prestige of getting legal education at the School;
- ✓ increase of the financial income at the School (sale of legal services, training of students under the contract etc.).

REALISTIC:

- ✓ Increase of law students' motivation to study;
- ✓ the School's graduates' readiness to work under new conditions, their ability to improve their individual competitiveness
- ✓ compliance with professional expectations of law students to the requirements of the labour market;
- ✓ ability of the School's administration to develop and adopt unique solutions to achieve meaningful results;
- ✓ responding the School's resource base to the plan of improving its activity.

TIMED:

- ✓ develop, approbate and implement a new model of a specialist in legal science (specify the key date);
- ✓ draft a restructuring of the School (specify the key date);
- ✓ conduct attestation of the teaching staff in order to determine whether the lecturers meet the new requirements (specify the key date);
- ✓ carry out control measures of the legal training of students at the School (specify the key date);
- ✓ conclude cooperation agreements with potential employers (specify the key date);
- ✓ conclude cooperation agreements with universities that train lawyers and have a high rating (specify the key date).

Finally, we want to stress a very important aspect of developing universities and its structures today – their presentation in Internet. Spreading of new information technologies is the leading factor in the transformation of educational practices in the world. It should be noted that modern universities are actively exploring the resources of the Internet. Focusing on self-presentation in “Global Web” determine them to use in scientific and educational activities potential of their websites and other resources. This is two-way process, because without the development the strategy of the University it is difficult to develop its website. For now in Ukraine becoming more popular a view that the university website is not only an advertising or PR instrument. Formed a new strategic vision for the University, within which are distributed e-learning technologies. E-learning technologies are changing the traditional logic of the educational process, its organization, the system of relations between different actors in the education sphere and forms new requirements for the structure and content of the website of the University and its units (faculties, departments, etc.). For example, D. Sugak proposes to consider the website of the department as a key structural unit of the University portal (Sugak, 2012: 77-81). We believe that freedom of designing web resources by individual university departments should be within the development strategy of the whole university. After the formation of university rankings affecting the efficiency of

its website. D. Shevchenko and Y. Loktyushyna propose the following key performance criteria for university website: the attractiveness of design, easiness of navigation, content completeness, availability and quality of feedback (interactive) website visibility on the web. (Shevchenko, Loktyushyna, 2014; Shevchenko, 2014). Thus, the key role in the strategy of the modern university holds the information architecture of its website.

Also, we want to add. Collective action is the action that is in the public domain and is implemented by two or more actors (groups, communities) to achieve the same public good. It is the collective action which is implemented as a collaborative project in the process of the strategic planning of the modern university (school) development. The strategic plan of the university (school) development as a collective project is considered by us as a collective social action that caused the collective response to the significant social event – creating an image of the future university (school) and steps for its impractical implementation. The term “reaction”, according to Jean Starobynskyy, comes in three types of discourse: conviction, acquittal and call to action (Starobynskyy, 2008, p. 369). Similar to these discourses, we can assume that during strategic planning participants are to conduct collective project called evaluation of university (school) in three main areas: first, to determine what has not been done and what has not allowed to occupy the leading position of the University; secondly, why this was not done and, thirdly, to show how to call (motivate) concerned actors to implement specific steps to improve the educational and scientific activities of the University (School).

CONCLUSIONS

Strategic Plan should be a collective project. In favour of this thesis, there are some arguments. First, the development of the university as a social organization is a collective process, which involves collective interests and collective action of all participants (students, teachers, support staff, administration etc.); Second, strategic planning is a process of social change that affects different groups, so to prevent conflicts between them is their appropriate participation in the process of strategic planning. Thirdly, imposed changes can cause rejection, while changes initiated from below and offered as a collective project, are more likely to be implemented. Strategic Planning of the University development must be a collective project at all stages of its improvement and implementation. If strategic planning acts as a collective project, it promotes partnerships between members of the educational process. Strategic art is inherently creative and collective. The process of individualization, i.e. the release of the person from under the power of the society, affects also the institution of higher education. At the same time, functioning and development of higher education implies collective connections, which is a necessary condition for the implementation of its functions. This is the basis why the

strategic planning of university (its units) becomes a collective project.

Strategic planning at the university level (its units) in modern Ukraine is restrained by conceptual undevelopment of the national strategy for the further development of higher education.

Requirements for the strategic planning of the university development requires the development of regulatory and guidance materials for the implementation of e-learning educational technologies. Enabling deployment of these technologies in the strategic plan of the university (its units) development corresponds to the trends of the modern education development.

BIBLIOGRAPHY

Andrjushenko, V., Savelev, V. (2010). Osvitnya polityka (oglyad poryky dennogo) [Андрущенко В., Савельев В. Освітня політика (огляд порядку денного) Київ: 'МП Леся']

Ansof, I. (1989). Strategicheskoe planirovanie [Ансоф, И. (1989). Стратегическое управление, Москва: Экономика].

Bryson, J., (2004). Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational, Jossey-Bass, publ. by John Wiley & Sons.

Dolgorukov, A. (2010). Ot zamysla k deystviyu: Strategicheskoe upravlenie [Долгоруков, А. (2011). От замысла к действию: Стратегическое управление, Москва: Дискурс].

Gorbunin, V., Kachynskij A. (2010). Strategichne planuvannia vyrishennia problem nacionalnoi bezpeky [Горбулін, В., Качинський, А., (2010), Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки, Київ: НІСД].

Hassi, D. Stratedia i planirovanie [Хасси, Д., (2001). Стратегия и планирование, Санкт-Петербург: Питер].

Heck, R. (2004). Studying Educational and Social Policy: Theoretical Concepts and Research Methods. Lawrence Erlbaum Associates.

Kwiek, M. (2006). The university and the state. A study into global transformations, Frankfurt and New York: Peter Lang

McIntosh, C. (2011). Life Long Education: A Conceptual Debate // International Journal of Media, Technology of Lifelong Learning. Vol. 7. (2),. 2–8.

Mintzberg, H. (2000). The Rise and Fall of Strategic Planning Paperback, New York: Free Press.

Semenchenko, A. (2008). Metodologia strategichnogo planuvannia u sferi derzavnogo upravlinnia zabezpechennia nacionalnoi bezpeky Ukrainy [Семенченко, А. (2008), Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України, Київ: Видавництво НАДУ].

Shevchenko, D., Loktjushina J. (2014). Effektivnost web-saitov vyshih uchebnyh zavedeniy [Шевченко, Д.А., Локтюшина, Ю.В. (2014). Эффективность веб-сайтов высших учебных заведений. Методика оценки конкурентоспособности сайта вуза в Интернете, Москва: ННОУ "МИПК"].

Shevchenko, D. (2014). Sait vuza: metodika ocenki [Шевченко, Д. (2014), 'Сайт вуза: методика оценки', Социологические исследования, Vol. 5,143-152].

Starobynskyy, Zh. (2008). [Старобинский, Ж. (2008). Действие и реакция. Жизнь и приключение одной пары, Санкт-Петербург: 'Владимир Даль', 'Культурная инициатива'].

Sugak, D. (2012). Rol web-saita v nauchno-obrazovatelnoj deyatel'nosti vuza [Сугак, Д. (2012). Роль веб-сайта в научно-образовательной деятельности вуза. Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусства, Vol. 3, 77-81].

Taylor, J., Mirou A., (2002). Policy-Making, Strategic Planning, and Management of Higher Education. Papers on Higher Education. Bucharest, 10-25.

Vilchynska, N. (2012). Doslidzhennia osvithnoi polityky Evropeyskogo Sojuzu: problem terminologii [Вільчинська Н. (2012) Дослідження освітньої політики Європейського Союзу: проблеми термінології, Гілея, № 1, 617-622].

Uchitel, J. (2008). SWOT-analyse i sintez – osnova formirovaniya korporativnoj strategii [Учитель, Ю. (2008). SWOT-анализ и синтез – основа формирования корпоративной стратегии, Москва, URSS].

Маргарита Живілова*

ПРОСТІР РЕГІОНУ В УЯВЛЕННЯХ МОЛОДІ ДОНБАСУ ТА ГАЛИЧИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ БІОГРАФІЧНИХ ІНТЕРВ'Ю)

На основі аналізу біографічних інтерв'ю представників регіональних спільнот Донбасу та Галичини розглядається проблема колективних просторових уявлень в регіональному зрізі. Особлива увага приділяється просторовим репрезентаціям молоді. Специфічна регіональна історія, вікові, професійні особливості визначають просторовий дискурс, що спрямовує побудову наративів про простір. Описання простору вплетені в біографічну ситуацію людини і невідривні від поколінського виміру.

Аналіз інтерв'ю розподілений на дві частини: перша – сприйняття свого міста, друга – сприйняття інших населених пунктів, в яких доводилось бувати людині, окремою частиною аналізу виступає порівняння респондентом просторів міст Донбасу та Галичини. Ми намагались визначити різновиди дискурсів, на перетині яких знаходяться описання простору. Основні з них: дискурс історичної пам'яті (коли ті чи інші місця в містах інтерпретуються в залежності від історичних подій та їх трактування міською або регіональною спільнотою), поколінський дискурс (в залежності від віку людина описує простір по-іншому). Молоді властиві більш емоційні, відверті, іноді різкі, описання простору свого міста та досвіду перебування в інших містах, в порівнянні із стриманими наративами старших поколінь. Результати дослідження узагальнені із застосуванням просторової моделі когнітивного колажу. Яка дозволяє поєднати просторову інформацію різних джерел та якості.

Ключові слова: життєвий світ, повсякденність, регіон, Галичина, Донбас, молодь, колективні просторові уявлення, дискурс, наратив, когнітивний колаж.

We are considers the problem of collective spatial representations. Analyzed biographical interviews of residents of regional communities of Donbas and Galicia. Particular attention is paid to the spatial representation of youth. Specific regional history, age, professional features determine spatial discourse that aims to build a narrative of space. Description of space connected with biographical situation of man and inseparable from generation measurement.

Analysis of the interview is divided into two parts: the first - the perception of own city, the second - the perception of other settlements where people had to happen, a separate part of the analysis stands comparison respondent spaces of cities of Donbas and Galicia. We tried to identify the types of discourses, which are at the intersection of describing space. Highlights include: the discourse of historical memory (where certain places in the city are interpreted based on historical events and their interpretation by the city community), generation discourse (depending on the age of the person describing the space differently). Young characteristic more emotional, sometimes sharp, space describing their city and experience stay in other cities, compared with older generations restrained narrative. Results

* **Маргарита Живілова** – викладач Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ.

Наукові інтереси: соціологія повсякденності, соціологія просторовості, соціологія регіонів, соціологія міста.

E-mail: zhiv4ik89@mail.ru.

of the study are summarized using spatial models of cognitive collage. This allows combining different sources of spatial information and quality.

Keywords: *lifeworld, everyday life, region, Galichyna, Donbas, youth, collective spatial representation, discourse, narrative, cognitive collage.*

Спільне проживання в одному просторі (села, міста, регіону, країни і т.д.) і сформовані взаємодії передбачають наявність колективних уявлень про його організацію. Україна є суспільством, для стабільного існування якого, як доводить реальність, необхідне узгодження інтересів його територіально-просторових складових – регіонів. Це передбачає пошук шляхів консенсусу не лише з питань історичної пам'яті, економічного та культурного розвитку країни, а й просторової репрезентації країни в суспільній свідомості регіональних спільнот.

Розробка проблематики суспільно-просторових уявлень молоді Донбасу і Галичини є особливо важливою з огляду на процеси «перекроювання» державних кордонів через війну на Донбасі і анексію Криму. Молодь швидко схоплює та транслює нові змісти, виявляє значну гнучкість в адаптації до змін, відчуває в собі силу і можливості для перетворення суспільного життя.

ПРОБЛЕМА КОЛЕКТИВНИХ ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ В СОЦІОГУМАНІТАРНОМУ ЗНАННІ

Сприйняття людиною простору вивчає, насамперед, психологія, яка досліджує особливості сприйняття *відстані* або *віддалі*, тобто як далеко предмети розташовані від людини і один від одного, *напрямки*, в яких вони знаходяться, *величини* і *форми* предметів (Рубинштейн, 2000). Когнітивна психологія вивчає психічні структури, які спрямовують сприйняття і за якими упорядковується інформація про оточуюче середовище (Найсер, 1981). Е. Толмен в середині ХХ сторіччя відкрив когнітивну карту – внутрішній цілісний образ простору, який виникає в процесі освоєння певної місцевості у індивіда і за яким він орієнтується та взаємодіє із іншими людьми (Tolmen, 1948). Пізніше У. Найсер (Найсер, 1981) розширив поняття когнітивної карти, застосувавши його не тільки до процесу сприйняття простору, а до способу упорядкування інформації про оточуючу реальність взагалі. Згідно із Найсером, когнітивна карта – це структура, яка спрямовує сприйняття інформації, її збереження та використання. Існують вроджені схеми (когнітивні карти), які доповнюються і перетворюються в процесі розвитку людини, а також схеми, які конструюються в процесі соціалізації людини.

У межах психології досліджуються індивідуальні просторові уявлення, натомість соціологію цікавлять колективні уявлення про простір та час. Колективні уявлення вперше стали темою соціологічного аналізу в

праці Е. Дюркгайма „Елементарні форми релігійного життя” (Дюркгейм, 1998). Французький соціолог підіймає проблему існування спільних для всіх людей категорій мислення, „міцних рамок”, які охоплюють мислення, і звільнення від яких означало б руйнування мислення взагалі. Подібні категорії мають соціальний характер і виникли внаслідок колективних зусиль. Колективні уявлення не виводяться з індивідуальних уявлень, а виявляються продуктом „величезної кооперації, що розвивалась не тільки у просторі, а і у часі; щоб їх створити, безліч різноманітних розумів поєднували, змішували, комбінували свої ідеї і відчуття; покоління акумулювали в них своє знання та досвід. Таким чином, вельми своєрідна інтелектуальність, нескінченно більш багата і складна, ніж інтелектуальність індивіда, ніби сконцентрована в них” (Дюркгейм, 1998, с.194). Е. Дюркгайм проводив розмежування між простором як *комплексом* відчуттів та образів, який використовується для орієнтації у просторі, і який є результатом *індивідуальних досвідів*, що представляє цінність тільки для індивіда, і простором як *спільною* для групи *категорією* внаслідок розрізнення його частин відповідно до соціальної структури суспільства та наділенням цих частин емоційним значенням (Дюркгейм, 1998, с.186).

У подальшому, колективні просторові уявлення стали предметом аналізу соціальної психології (Милграм, 2000), урбаністики (Лінч, 1983), гуманітарної географії (Голд, 1990). На основі аналізу когнітивних карт індивідів та географічних образів дослідники вивчають колективні уявлення про простір (його організацію, емоційне та ціннісне навантаження). В соціогуманітарній науці прийнято відрізняти поняття когнітивної карти від поняття географічного образу. Відтак, образ середовища – „це мислена картинка, яка може бути викликана у свідомості, коли індивід, предмет чи місце, територія знаходяться поза зоною досяжності наших органів відчуття” (Голд, 1990, с. 66). Приміром, ми можемо не бути в Парижі, але мати його образ завдяки цілому ряду речей, непов’язаних із безпосереднім перебуванням у просторі цього міста: кінофільмам, парфумам, фотокарткам, розповідям тих людей, які були там. В той час, як когнітивна карта – „це когнітивна структура чи закодована система, яка дозволяє індивіду належним чином реагувати на зміни характеру прояву сигналів зовнішнього середовища” (Голд, 1990, с. 66). Когнітивна карта утворюється в процесі безпосереднього освоєння простору.

Поряд із когнітивною картою та географічним образом як моделями репрезентації простору сьогодні розповсюдженою стає третя модель – *когнітивний колаж* (Tversky, 1993). Її сутність полягає в тому, що людина в своєму проживанні простору оперує якісно різними блоками просторової інформації (відстані, розташування, маршрути пересування; емоційно-

ціннісне забарвлення, культурно-історичний зміст об'єктів простору; побачене, прослухане, написане, сказане про простір) і для того, щоб ефективно взаємодіяти із іншими людьми в просторі, людині необхідно інтегрувати розрізнену інформацію різної якості (Tversky, 1993). Це втілюється в когнітивному колажі. Тобто, можна сказати, що когнітивний колаж поєднує в собі когнітивну карту (як структуру що містить інформацію про маршрути, відстані та розташування) та географічний образ (який містить інформацію культурно-історичного, емоційно-ціннісного характеру).

Модель когнітивного колажу має більший евристичний потенціал у пізнанні колективного погляду на простір. Вона враховує дискурсивні практики – системи описання світу закріплені в мові, які одні об'єкти простору роблять значимими для людини, а інші другорядними, або непомітними взагалі. Так, приміром, дискурс історичної пам'яті мешканців Галичини внаслідок низки трагічних і болючих моментів пережитих за доби Радянського Союзу, спрямовує описання життєвого простору, в якому відсутні артефакти Радянської доби (Живілова, 2015).

ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ МЕШКАНЦІВ ДОНБАСУ ТА ГАЛИЧИНИ

Дослідження уявлень мешканців Донбасу та Галичини про регіональну систему країни, які були здійснені в межах проекту „Україна: образи регіонів та міжрегіональні стосунки”⁴ у 2008 році соціологами з Луганська, Львова та Дрогобича, окреслили проблему просторових репрезентацій регіональних спільнот і показали, що територіальна структура країни і образи регіонів представлені в уявленнях мешканців Донбасу та Галичини розпливчато та нечітко (Кононов, 2009). Регіональна система України бачилась мешканцям полярних регіонів, передусім, як дуальна структура (в якій центр не сприймався за чіткий орієнтир консолідує країну). Образ країни конструювався респондентами через звернення до зовнішніх чинників: обрисів сусідніх держав, історичних умов перебування тих, чи інших частин країни у складі інших держав. Територіально образи регіонів для представників своїх та протилежних регіональних спільнот були нечіткими. Залежно від різних характеристик образи регіонів стискалися або розтягувалися.

Продовжуючи досліджувати специфіку полярних регіональних спільнот та реалізуючи проект „Життєві світи Сходу та Заходу України: рух на зустріч”⁵ (2014-2015pp.) соціологи Галичини і Донбасу ставили собі

⁴Емпіричну базу дослідження становили сфокусовані групові інтерв'ю (5 інтерв'ю у Луганській і 5 у Львівській областях) (Кононов, 2009, с. 436).

⁵Дослідження проводилося за підтримки Канадського інституту Українознавчих студій Університету Альберти (Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta).

за мету виявити, в яких категоріях структурується, пояснюється життєвий світ в регіонах; в чому вони подібні, і чи настільки різні життєві світи Донбасу і Галичини, що у регіонів немає спільного майбутнього в одній країні? ⁶

У ході дослідження були проаналізовані суспільні образи великих міст регіонів (Донецька, Луганська, Львова, Івано-Франківська) (Живілова, 2015) і виявлені регіональні відмінності в структурі і змісті образів. Міста Галичини і Донбасу засновувались у різний час, мають різну просторову структуру центральної історичної частини, яка становить ядро суспільного образу міста. В суспільних образах міст Галичини були відсутні топоніми радянської доби, на противагу суспільним образам міст Донбасу, в яких вони присутні. Це пов'язано з тим, що в семіотичному просторі Галичини від початку отримання Україною незалежності проводилась декомунізація (Дяк, 2008). Звідси топоніми радянської доби просто вже не існують в просторі цих міст. Також в колективній просторовій пам'яті галичан закарбовані різні етапи руйнування та перебудування міського простору, що пов'язані із періодами панування на цих територіях австрійської, польської, радянської влади. Що не сприяє формуванню позитивного образу об'єктів міського простору встановлених за часів панівних режимів. Натомість, як основна забудова Луганську та Донецьку відбувалась у радянській час. Тобто в колективній просторовій пам'яті мешканців Донецьку та Луганську радянська доба може пов'язуватися із розквітом та розростанням міст⁷. Необхідно сказати, що дані для дослідження суспільних образів міст Донбасу були отримані у травні-червні 2014 р., коли заворушення на Донбасі вже відбувались, але ще не переросли у військовий конфлікт. Тому змістовно суспільні образи відображають ті топоніми, які були властиві Луганську і Донецьку до АТО. Ми припускаємо, що військовий конфлікт актуалізував і утворив нові топоніми, значимі для суспільного образу міст сьогодні.

ПРОСТОРОВІ УЯВЛЕННЯ МОЛОДІ ДОНБАСУ ТА ГАЛИЧИНИ В БІОГРАФІЧНИХ НАРРАТИВАХ

Кожна спільнота людей в процесі щоденних просторових практик створює особливий дискурс про простір, в якому існує. Проблема дискурсу є складною в соціогуманітарному знанні. Є різні визначення цього поняття. Ми розуміємо дискурс в традиції соціального конструкціонізму як „форму

⁶Емпіричну базу становили опитування і біографічні інтерв'ю. Див. характеристику і основні результати проекту: (Кононов, Хобта, Щудло, 2014)

⁷Декомунізація в містах Донбасу розпочалась тільки в 2015 р. в межах реалізації декомунізаційних Законів України (ЗУ, 2015).

соціальної поведінки, яка формує соціальний світ (включаючи знання, людей та соціальні відносини) і, таким чином, підтримує та зберігає соціальні патерни” (Йоргенсен, 2008, с. 26). Конструювання соціального світу закріплюється в мові: „значення, які ми надаємо словам, не закладені в них від початку, а є результатом соціальних домовленостей, за допомогою яких ми співвідносимо певне значення з певними звуками” (Йоргенсен, 2008, с. 31). Отже, дискурс конструюється та конструює соціальну реальність. Це динамічне мовне утворення. Один з інструментів влади. Дискурси створюють умови для описань (нарративів) соціальної реальності. Під нарративом ми розуміємо „фрагмент дискурсу, який представляє певну послідовність подій, пов’язаних між собою” (Духнич, 2012).

Переводячи це на площину аналізу просторових репрезентацій полярних регіонів країни, можна сказати, що специфічна регіональна історія та культурні особливості регіональної спільноти визначатимуть просторовий дискурс регіонів. Дискурс визначається діючою владою в її прагненні закріпити ті чи інші змісти за певними об’єктами і тим самим укріпити свої позиції.

В межах проекту „Життєві світи Сходу та Заходу України: рух на зустріч” в серпні 2014 року було проведено 9 біографічних інтерв’ю із мешканцями Галичини (м. Львів, м. Івано-Франківськ, м. Дрогобич Львівської області), а в лютому 2015 року 9 біографічних інтерв’ю із мешканцями Донбасу (м. Старобільськ⁸, смт. Троїцьке, смт. Новопсков Луганської області). Гайд інтерв’ю розробив І. Кононов, професор, доктор соціологічних наук, завідувач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Інтерв’ю у містах Дрогобич, Івано-Франківськ, Старобільськ, смт. Новопсков провів І. Кононов, у місті Львові – магістранти В. Савки, доцента Національного університету „Львівська політехніка”, у смт. Троїцьке – О.Прядко, аспірантка Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Гайд біографічних інтерв’ю був спрямований на виявлення: факторів, які вплинули на становлення людини (особистості, події, література, фільми, музика); категорій описання простору та сприйняття сучасної політичної ситуації в Україні.

Отримані тексти стали джерелом біографічних нарративів, що розкривають різні аспекти життя представників регіональних спільнот. Аналіз біографічних нарративів в поколінському зрізі І.Кононова (Кононов, 2015) показав, що „...міжрегіональні відмінності біографічних нарративів

⁸Інтерв’ю в м. Старобільськ було проведене як з корінними мешканцями, так і з вимушеними переселенцями із м. Луганська.

помітні у старшої вікової групи. Чим молодшими є респонденти, тим подібнішими виявляються шляхи конструювання їхніх біографій. В біографіях мешканців Донбасу та Галичини присутній певний поколінський розрив. Він не є радикальним, тому що зберігається ціннісна наступність. Біографії молодих людей свідчать про їх нестабільність. <...> умови для внутрішньоукраїнського діалогу зростають з переходом від старших до молодших поколінь” (Кононов, 2015, с. 42).

Ми намагались проаналізувати біографічні наративи, які стосувались просторового досвіду респондентів. Він вплетений в біографічну ситуацію людини і невідривний від поколінського виміру⁹.

Аналіз інтерв'ю розподілений на дві частини: перша – сприйняття свого міста, друга – сприйняття інших населених пунктів, в яких доводилось бути людині, окремою частиною аналізу виступає порівняння респондентом просторів міст Донбасу та Галичини. Ми намагались визначити різновиди дискурсів, на перетині яких знаходяться описання простору. Основні з них: дискурс історичної пам'яті (коли ті чи інші місця в містах інтерпретуються в залежності від історичних подій та їх трактування міською або регіональною спільнотою), професійний та територіальний (корінний мешканець чи приїжджий), поколінський (в залежності від віку людина описує простір по-іншому) дискурси.

Цитати інтерв'ю надаються мовою респондента, якщо це російська, дається переклад. В дужках вказані дані респондентів (ініціали, вік, стать, місце проживання, зайнятість, дата інтерв'ю).

ОПИС СВОГО МІСТА

Як відомо батьківщину не обирають. Своє рідне місто, містечко чи село може бути непримітним та сірим, але завжди буде залишатись місцем, де живуть спогади дитинства. Висловлювання мешканців Донбасу та Галичини в цьому схожі: *„Дрогобич, напевно то, таке рідне, щось рідне, сіре, рідне, сіре, але рідне. <...> От, Варшава для мене, то було тоді місто можливостей... <...> Коли вертались у Дрогобич, він був сірим, але був рідним. у порівнянні з Варшавою. <...> Тобто, хотілось вернутись до чогось такого рідного, додому”* (П.О., жін., 34 р., Дрогобич, корінна жителька, підприємець, 02.08.2014); *„Дом, ну, конечно, свой район, свою деревушечку, вообще ни с чем не сравнимо. ... потому что, где бы я ни была, меня все равно тянет домой”*¹⁰ (Ж.Т., жін., 24 р., народилась в Луганській області, переїхала до Луганська, у зв'язку із АТО повернулась додому, психолог в школі, 18.02.2015).

⁹Частково результати дослідження інтерв'ю мешканців Галичини висвітлені в (Живілова, 2014).

¹⁰ „Будинок, ну, звичайно, свій район, своє село, взагалі ні з чим не можна порівняти. ... Тому що, де б я не була, мене все одно тягне додому”

Відчуття комфорту, безпеки та знаходження серед своїх є індивідуальним і залежить від багатьох чинників – зовнішніх та внутрішніх. Зовнішні чинники – це люди, якщо поряд близькі люди місце проживання стає більш комфортним: *„Город я могу посчитать своим родным городом, если в нем есть место, где мне хорошо, если есть люди, с которыми мне хорошо, с которыми мне интересно”*¹¹ (В.Л.,чол., 62 р., народився в Луганській області, значну частину життя прожив у Луганську, в зв’язку із подіями АТО виїхав до Старобільська; викладач, 02.02.2015); *„...я думаю, как ты к людям, так и они к тебе. У меня такой девиз по жизни. <...> пространство я оцениваю как душевный настрой. Я поехала туда и мне комфортно, или не комфортно”*¹² (Ж.Т., жін., 24 р., Луг.обл., психолог в школі, 18.02.2015). Внутрішні чинники комфорту – це переживання особливих відчуттів, наприклад, відчуття дорослішання: *„Комфортней всего, наверное, всё-таки в Луганске было жить. Это один из последних городов, где я прожил большой отрезок времени, потому что я уже в более сознательном возрасте был, и я уже совершал поступки самостоятельно”*¹³ (Н.А., чол., 29 р., Луганськ, у зв’язку із подіями АТО переселився до Старобільська, спеціаліст з продажів, 02.02.2015).

Складна ситуація з безробіттям в Галичині штовхає людей (особливо молодь) залишати рідне місто: їхати на заробітки в Західну Європу, Канаду, США тощо. Іноді місця заробітку перетворюються на постійні місця проживання. Рідне місто в цьому плані є безперспективним, але воно все одно залишається рідним. Існують і певні виключення у сприйнятті свого міста. Так, людина, яка народилась в Галичині і за певних життєвих обставин на деякий час залишала рідне місто, але потім повернулася, навчалася, отримала професію та стала тим, ким вона є, своє відчуття причетності до рідного міста визначає так: *„Якщо чесно, я ніколи тут не була своя. У мене в принципі тут і друзів не особливо є, щоправда, однокласники. <...> Тобто так не склалося за багато років. Я себе франківчанкою за великим рахунком не відчуваю”* (Г.О., жін., 49 р., Івано-Франківськ, викладач, 17.07.2014).

Окремо в аналізі інтерв’ю мешканців Донбасу виокремлюємо проблему війни та вимушеної зміни місця проживання. Луганськ – це рідне місто або місце довгого проживання, з яким пов’язувались певні життєві

¹¹ „Місто я можу вважати своїм рідним містом, якщо в ньому є місце, де мені добре, якщо є люди, з якими мені добре, з якими мені цікаво”

¹² „...я думаю, як ти до людей, так і вони до тебе. У мене такий девіз по життю. <...> Простір я оцінюю як душевний настрій. Я поїхала туди і мені комфортно або не комфортно”

¹³ „Комфортніше за все, напевно, все-таки в Луганську було жити. Це одне з останніх міст, де я прожив великий проміжок часу, тому що я вже в більш свідомому віці був, і я вже здійснював вчинки самостійно”

перспективи. Життя великого міста внаслідок війни згасло: *„Повседневная жизнь, безусловно, изменилась. Есть такая штука, как энергетика большого города. <...> Она подспудно как-то влияет на человека, одним она в тягость, других она наоборот стимулирует. Вот эта энергетика большого города, мне кажется, она пропала. Потому что там уже вечером никого нет. Потом многое там закрыто. Повседневная жизнь, понятно, что, в те критические моменты, она изменилась. Я вот до первого августа был там, воды не было, света не было, в моем доме, например. Понятно, что стреляли, что это такая экстремальная ситуация”*¹⁴ (В.Л.,чол., 62 р., м. Старобільськ; викладач, 02.02.2015).

Швидка зміна подій на політичній арені України, антитерористична операція в регіоні перевернули з ніг на голову життя мешканців Донбасу. Багато людей були вимушені змінити місце проживання і переїхати в інші міста, села України, в Росію та інші країни. Зруйнувались не тільки домівки, а і весь життєвий світ людини. Для нормального життя в соціумі, людині необхідно віднайти консенсус із іншими. Коли звичний порядок речей зруйновано, руйнується і відчуття стабільності. Переселенці мусили вирішувати не тільки нагальні питання: їжі, одержі, оселі, роботи, їм було необхідно інтегруватися в нові громади з їх особливим життєвим світом. Це давало шанс на відновлення нормальної картини світу, відчуття стабільності та можливості планувати свою долю, дивитися у майбутнє. Необхідно сказати, що ситуація постійних змін робить людину «короткозорою» в плані погляду у майбутнє. Кожен день привносить нові зміни і повсякденне життя людини не може стабілізуватися, тому що відсутні рутинні дії. Кожного дня – нові дії і нові ситуації, з якими людина не звикла мати справу. Звідси виникає відчуття тимчасовості: *„...воспринимаю, вот как-то ощущается, и жена, в том числе говорит, мы с ней в этом одинаково мыслим, как-то временно это, для нас нет ощущения постоянности”*¹⁵ (Н.А., чол., 29 р., м. Старобільськ, спеціаліст з продажів, 02.02.2015). Проблему відновлення життєвого світу ускладнює стигматизація переселенців. Тобто на законодавчому рівні закріплюється статус внутрішньо переміщеної особи, що надає певні права і обов’язки такій особі. Статус переміщеної особи допомагає отримувати певні соціальні блага, але заважає інтеграції в громади. Позбавитись цього

¹⁴ „Повсякденне життя, безумовно, змінилося. Є така штука, як енергетика великого міста. <...> Вона підсвідомо якось впливає на людину, одним вона в тягар, інших вона навпаки стимулює. Ось ця енергетика великого міста, мені здається, вона пропала. Тому що там вже ввечері нікого немає. Потім багато чого там закрыто. Повсякденне життя, зрозуміло, що, в ті критичні моменти, воно змінилося. Я ось до 1-го серпня був там, води не було, світла не було, в моєму будинку, наприклад. Зрозуміло, що стріляли, що це така екстремальна ситуація”

¹⁵ „...сприймаю, якось відчувається, і дружина, в тому числі каже, ми з нею в цьому однаково мислимо, як-то тимчасово це, для нас немає відчуття постійності”

статусу можливо, отримавши прописку на новому місці проживання. Як відомо це складний процес, для якого необхідно мати своє нове житло або небайдужих родичів. Також переселенці мають надію повернутися додому, звідти тягнеться коріння, яке ще важко знищити, незважаючи на те, що з кожним роком проживання в іншому місці, ця надія зменшується.

ОПИС ІНШИХ МІСТ

Порівнюючи свої міста із містами України, в яких доводилось побувати, деякі респонденти вдаються до метафоричної мови: аура міста – кольорові асоціації; ритм міста – аналогії з ритмами музичних творів. Так Дрогобич стає помаранчевим, Львів та Івано-Франківськ – жовто-блакитними. Київ блакитним, синім і холодним, в чому проявляється його бюрократична віддаленість та індивідуалізованість життя в мегаполісі. Метафори і суб'єктивне сприйняття міста дуже індивідуальні. В іншій людини міста набувають вже рис музичних творів – вони звучать по-різному, від чого залежить їх комфортність: *„Львів – це місто з рваним ритмом, тобто у нього тут одна друга, тут – три восьмих, тут скільки-то шістнадцятих, потім знову тут напруга... Для мене цей такий рваний ритм був трохи виснажливий. Я звикала до нього, я в нього входила, аледесь він мене трошки виснажував. Виникала якась нервовість. Як на мене, це не величина, тобто, це не від того, що місто велике, а це його специфіка така. Так я його чую. Франківськ, він, місто все-таки менше. У нього одна друга. Він достатньо повільний, він такий спокійний, він не рваний. Ні. У нього одна друга, постійно одна друга. Він такий, який є. Якщо брати Київ, то я його сприймаю в тому ж ритмі, що Франківськ, тільки на порядок вище. Там може дві четверті будуть. Чи чотири восьмих. І, якщо по ритміці, то мені більше подобається Київ. Я в Києві себе дуже добре почуваю”* (Г.О., жін., 49 р., Івано-Франківськ, викладач, 17.07.2014). До речі, людські якості містян та ритм життя в столиці України деякі респонденти протиставляли стилю життя галицького регіону: *„Київ він дуже великий, він дуже шумний, дуже пафосний, через те, що там великі зарплати, вони дуже цим зазнаються. Ну, це нормально, це як москвичі і інші росіяни. Ну, мені не сподобалось. Вони дуже надмірні. Це велике місто. <...> У Львові так більш затишно, без суєти. Люди більш спокійні, вони не спішають. В Києві, там більш люди акцентовані на статусі, там є каста. Тих людей, які працюютьдесь в державних посадових закладах. Є каста людей, які там працюють, є каста людей, які їх обслуговують. Всякі там бутіки і так далі. І це відповідно, менше людяності. А в нас більше людяності, цікавинки галицької”* (Ю.Л., чол., 24 р., м. Львів, самозайнятий, 10.09.2014 р.)

Звісно, що мешканці Донбасу більше відвідували міста свого регіону та сусідні міста, також як і мешканці Галичини, міста близькі до них. Міста

свого регіону та міста-сусіди характеризуються позитивно мешканцями обох регіонів: *„По поводу Донецка, Луганска, я могу сказать только хорошее. Нигде агрессивности по отношению к себе я не могу отметить. Нормальные города, нормальные люди. Но, наверное, изменения в сознании людей накапливались не один год и российское телевидение, особенно последний год, очень славно поработало, что бы акцентировать все проблемы, обострить и разжечь межнациональную неприязнь. Те люди, которые об этом даже никогда и не задумывались, жили себе очень тихо, мирно и спокойно. Они начинают эти вопросы выставлять”*¹⁶ (П.С., 54 р., чол., вчитель, м. Старобільськ, 08.02.2015); *„В Ивано-Франківську офігенно теж. <...> У мене подруга ріелтор, вона каже, що це саме облаштоване місто. В плані якості життя, будиночків, чистоти вулиць. Там дуже класно, я був там в парку, там є озеро, там плавають лодочки. <...> Щось спільне зі Львовом є, напевно це якась типовість західної України. Спокійно, гарно, „камерность”. Львів більш камерний, ніж відкритий”* (Ю.Л., чол., 24 р., м. Львів, самозайнятий, 10.09.2014 р).

Один з респондентів Донбасу характеризує особисті якості мешканців різних міст України, з якими він безпосередньо контактував через опозицію цивілізація/провінція. На його думку мешканці великих міст у своїй загальній масі мають не дуже гарні людські якості, на відміну від мешканців маленьких містечок та селищ. Респондент пов'язує цей факт із цивілізацією та прогресом у великих містах: *„Вот мы смотрим американские фильмы и смеемся с них, они постоянно улыбаются, вот на Западе, на Западной Украине люди такие точно. Они наивные, добрые. Такое впечатление, что у них цивилизации нет. Они не испорчены. Ну, вот, скажем так, из глубинки люди, потому что Ивано-Франковск, Львов, Винница, и это откуда я знаю были люди, Ужгород, ну обычные такие же, скажем так, наглые люди, как и у нас здесь [в Луганске – Ж.М.]. Но, а люди, которые из глубинки, из провинции, вот это люди. У них надо учиться отношению к жизни, отношению к людям”*¹⁷ (В.Д., чол., 25 р., менеджер з продажів, м. Старобільськ, 03.02.2015).

¹⁶“З приводу Донецька, Луганська, я можу сказати тільки добре. Нідє агресії по відношенню до себе я не можу відмітити. Нормальні міста, нормальні люди. Але, напевно, зміни у свідомості людей накопичувалися не один рік і російське телебачення, особливо останній рік, дуже добре попрацювало, щоб акцентувати всі проблеми, загострити і розпалити міжнаціональну ворожість. Ті люди, які про це навіть ніколи й не замислювалися, жили собі дуже тихо, мирно і спокійно. Вони починають ці питання ставити”.

¹⁷„Ось ми дивимося американські фільми і сміємося з них, вони постійно посміхаються, ось на Заході, на Західній Україні люди такі точно. Вони наївні, добрі. Таке враження, що у них цивілізації немає. Вони не зіпсовані. Ну, ось, скажімо так, з глибинок люди, тому що Івано-Франківськ, Львів, Вінниця, і це звідки я знаю були люди, Ужгород, ну звичайні такі ж, скажімо так, нахабні люди, як і у нас тут [в Луганську - Ж.М.]. Проте, люди, які з глибинки, з провінції, от це люди. У них треба вчитися відношенню до життя, до людей”

Як ми бачимо, респондент порівнює мешканців Донбасу та Галичини за людськими якостями. Галичани з віддалених районів регіону, які не проживають у великих містах, це добрі і наївні люди. Натомість як мешканці великих міст, й індустріально розвинених міст Донбасу в тому числі, нахабні та егоїстичні: „...в Луганске люди наглые сами по себе, на Востоке люди наглые, которые не считаются ни с чем”¹⁸. (В.Д., чол., 25 р., менеджер з продажів, м. Старобільськ, 03.02.2015). Незважаючи на те, що мешканці Донбасу і великих міст взагалі характеризуються не з гарного боку, респондент далі вказує на високий рівень їх працьовитості та промислового розвитку східного регіону взагалі: „Харьков – город работающих людей. <...> Харьков, Днепропетровск – это, наверне, одни из самых умнейших городов, там такие есть предприятия, которые, смотришь даже документальные фильмы, и , глядя на людей, которые там работают, инженеры. Днепропетровск самый торговый город в Украине. Харьков куда ни глянь везде завод какой-то. Но, и Луганск, скажем так, люди, которые работают не покладая рук”¹⁹ (В.Д., чол., 25 р., менеджер з продажів, м. Старобільськ, 03.02.2015).

Мешканці Західної України в описах ще одного респондента з Донбасу – це доброзичливі, релігійні люди, із більшим рівнем духовності, ніж на Донбасі: „Приходилось бывать в Ровенской области, там есть город Кузнецовск [Зараз Вараиш – Ж.М.]. Это город, возле которого находится Ровенская атомная станция. В самом городе люди говорят и на русском языке и на украинском, потому что специалисты разных национальностей приезжают и работают. А соседние населенные пункты, там есть Рафаловка, Старая Рафаловка, там люди говорят на украинском языке, очень радушные, очень приветливые, очень заботливые, гостеприимные. Приятное впечатление оставляет чистоплотность людей. Хотя, когда я там бывал, начало 90-х годов, 93-ий, 94-ий, у меня сложилось впечатление, что в селах там живут люди более бедно, чем на востоке Украины. Там встречаются еще деревянные домики, там нет газифицированного отопления. Там люди топят дровами, но тем не менее духовности, душевности, мне показалось там больше. И религиозность больше у людей. Для них воскресенье, безусловно, время, когда они посещают церковь, они прекращают все свои дела. Они больше придерживаются религиозных праздников, чем мы. Очень хорошее

¹⁸ „... в Луганську люди нахабні самі по собі, на Сході люди нахабні, що не зважають ні на що”

¹⁹ „Харків - місто працьовитих людей. <...> Харків, Дніпропетровськ - це, напевно, одні з розумніших міст, там такі є підприємства, які, дивись навіть документальні фільми, і, дивлячись на людей, які там працюють, інженери. Дніпропетровськ найбільш торгове місто в Україні. Харків, куди не подивись, всюди завод якийсь. Проте, і Луганськ, скажімо так, люди, які працюють не лінуючись”

*впечатление от этого города осталось*²⁰ (П.С., 54 р., чол., вчитель, м. Старобільськ, 08.02.2015).

Якщо порівнювати опис вражень від перебування у містах полярного регіону, то галичан дивує той факт, що міста Донбасу (і сусідні з ними міста) досі зберігають артефакти радянської доби. Галичани, які виростили в Радянському Союзі, стримано говорять про це, порівняно із поколінням незалежної України: *„От в Харькове це вообще отстой. Тих комуняків, их не поняти взагалі. Як це люди стільки терплять взагалі. От я, як російськомовний львів'янин, я не знаю. Все одно, 20 років Україні, на трамваї, на такому трамваї, що навіть в нас вже такі не їздять, маленький, старенький такий ще круглий, знаєш, один вагончик такий. І там комуністична символіка, типу серп, молот, все в такой звезде. Я не розумів. В нас же рекламу на трамваях клеять. Їдеш, повсюди ці зірки. В старых, разваленых будинках там такі теж серпи, молоти. Якісь такі остатки комунізму. Ленін на площади, взагалі. Досі Ленін, в Харькове <...> Якщо ти кожний день будеш прокидатися і бачити того Леніна, чи ту комуністичну символіку, я не знаю, ну хотілося щось кинути туди. А люди живут і їм це подобається. Весь Харьков в тому”* (Ю.Л., чол., 24 р., м. Львів, самозайнятий, 10.09.2014 р.). Взагалі питання впливу Радянської влади на галицький регіон – це окрема тема, розв'язання якої дозволяє зрозуміти чому об'єкти цієї доби викликають неоднозначні емоції в галичан і спокійно сприймаються мешканцями Донбасу.

Важливим в описах міського простору є зображення специфіки галицького менталітету. Галицька ментальність лаконічно виражена в цій фразі: *„...Все чути, все знати і нічого лишнього не говори”* (П.М., чол., 66 р., пенсіонер, м. Івано-Франківськ, 25.07.2014 р.). Пояснення такої специфіки регіонального характеру спрямовані дискурсом історичної пам'яті. Описання містян відрізняються у ступені відвертості та деталях, але основна ідея їх в тому, що тиск радянської влади відбився на галицькому характері: *„Оточення я сприймав як середовище, в якому я живу, але в тому середовищі, були іногородці, люди, яких потрібно було остерігатися* [про радянські часи – М.Ж]. *<...>Це були люди, в першу*

²⁰ „Доводилося бувати в Рівненській області, там є місто Кузнецовськ [Зараз Вараиш – Ж.М.].. Це місто, біля якого знаходиться Рівненська атомна станція. У самому місті люди говорять і російською мовою і українською, тому що фахівці різних національностей приїжджають і працюють. А сусідні населені пункти, там є Рафалівка, Стара Рафалівка, там люди розмовляють українською мовою, дуже привітні, дуже дбайливі, гостинні. Приємне враження залишає охайність людей. Хоча, коли я там бував, початок 90-х років, 93-ий, 94-ий, у мене склалося враження, що в селах там живуть люди більш бідно, ніж на сході України. Там зустрічаються ще дерев'яні будиночки, там немає газифікованого опалення. Там люди топлять дровами, але духовності, душевності, мені здалося там більше. І релігійність більше у людей. Для них неділя, безумовно, час, коли вони відвідують церкву, вони припиняють усі свої справи. Вони більше дотримуються релігійних свят, ніж ми. Дуже гарне враження від цього міста залишилося”

чергу, російськомовні. Бо в нас тут однозначно все панувала українська мова. Люди, які були на партійній роботі, люди військові, з ними краще не товаришувати. Хай вони собі будуть, хай вони будуть дуже добрі люди. Але з ними краще нічого не мати спільного. <...> Ми відчували тиск зовнішнього світу на себе. В нас добре і нам добре, лише аби того не було” (П.М., чол., 66 р., пенсіонер, м. Івано-Франківськ, 25.07.2014 р.); „Але самі люди от поприїжджали тут з місцевих сіл, то дуже страшні характери. Дуже багато людей, які мають оту задню думку, їм, знаєте, до кінця вірити не завжди можна. Але, це саме ті люди, які поприїжджали з гірських сіл. Вони настільки там пережили прес той, знаєте, частина переховувалась багато в лісах. <...> При такій ситуації, коли вже можна говорити правду, вони все рівно правду не скажуть” (В.О., жін., 43 р., підприємець, м. Дрогобич, 02.08.2014 р.).

Галицький характер описується через порівняння із характером мешканців Сходу України. Власне, Схід виступає тим узагальненим іншим, через якого можливе бачення своєї галицької специфіки: *„Знаєте, там [в Донецьку – М.Ж.] більше прямоти. Ну є таке. Можна сказати: „Пішл вон!”, а можна: „Придьте завтра”. Так в Галичині завжди скажуть: „Придьте завтра”, а в Донецьку скажуть: „Пішл вон!” (Г.О., жін., 49 р., Івано-Франківськ, викладач, 17.07.2014); „Знаєте, я в 2008 году приехала в Донецк, и первый раз поехала по своим бюро, подшефным. Я была в шоке! Меня просто поразило, что люди остались жить в Советском Союзе. Остались жить в Советском Союзе не только вот со своим внутренним миром. Ну, вот все! Ничего не поменялось. <...> Ивано-Франковск меня просто порастил тем, что это европейский городок. Ему еще далеко. Ну, вот центр я обожаю, просто, это уже европейский город”²¹ (Т.Ш., жін., м. Івано-Франківськ, самозайнята, 58 р., 24.07.2014р.).*

Ми бачимо, що характеристика регіонального характеру передбачає посилення на полярний регіон. Інтерв'ю дають нам інформацію про авто-та гетеростереотипи мешканців Галичини та Донбасу. В стереотипі людини східного регіону мешканці заходу доброзичливі, релігійні, духовні люди, в чомусь наївні. Самих себе східняки характеризують як людей працьовитих, але з меншим рівнем релігійності та духовності, що проявляється в прямому, нахабному характері. Галичани, навпаки характеризують себе як людей закритих, непрямолінійних, порівняно із мешканцями Сходу. Які характеризуються як прямі та відкриті люди. Можна сказати, що в деяких

²¹ „Знаєте, я в 2008 році приїхала в Донецьк, і перший раз поїхала за своїми бюро, підшефним. Я була в шоці! Мене просто вразило, що люди залишилися жити в Радянському Союзі. Залишилися жити в Радянському Союзі не тільки ось зі своїм внутрішнім світом. Ну, ось все! Нічого не змінилося. <...> Івано-Франківськ мене просто вразив тим, що це європейське містечко. Йому ще далеко. Ну, ось центр я обожаю, просто, це вже європейське місто”

питаннях галичанам не вистачає такої відкритості, а мешканцям Донбасу не вистачає релігійності та духовності галичан.

Порівнюється не тільки ментальність представників двох регіональних спільнот, архітектура міст виступає тим маркером, за яким Схід та Захід зовнішньо можливо відрізнити: *„Для мене велика різниця є архітектурна забудова міст, я її відразу на око ловлю. Абсолютно інакші міста Західної України і інакші міста Східної України. Інакші. Села також інакші”* (П.М., чол., 66 р., пенсіонер, м. Івано-Франківськ, 25.07.2014 р.). *„... Протягом століть, відірваність Галичини від свого лона, бо я вважаю, що Наддніпрянська Україна – це головне, ми якась частинка, невеличка. Воно десь вдалося і на плануванні міст, на характері самих людей, на ментальності. Люди на сході, вони більш щиріші, відкритіші. У нас трошечки такі більш європейські. От вчора в новинах розказують, живе один в Швейцарії і розказує: „мені дуже не подобається в Швейцарії, там сусід навіть не знає, хто з ним по сусідству живе. Наскільки вони егоїстичні і індивідуальні, що не цікаво їм, хто там. Мені здається, що галичани тожє більш десь такі, хоча не настільки, все-таки ми більш відкритіші, ніж вони, більш щиріші”* (К.Я., чол., 54 р., викладач, м.Дрогобич, 01.08.2014 р.).

ВИСНОВКИ

Біографічні інтерв'ю демонструють, що в залежності від пануючого дискурсу, на перший план в просторових репрезентаціях можуть виходити різні аспекти. Молоді властиві більш емоційні, відверті, іноді різкі, описання простору свого міста та досвіду перебування в інших містах, в порівнянні із стриманими наративами старших поколінь.

Застосовуючи модель когнітивного колажу для узагальнення просторових наративів, можна виділити 4 когнітивні колажі:

Таблиця 1. Порівняльна характеристика регіонів

Донбас в уявленнях своїх мешканців добрі/нахабні, працьовиті люди; руйнація життєвого простору через війну; втрата енергетики великого міста; проблема переселення; тимчасовість.	Галичина в уявленнях своїх мешканців європейськість, «камерність», замкненість, галицька своєрідність, відмінність архітектури від архітектури Донбасу.
Донбас в уявленнях мешканців полярного регіону «комуняки», радянськість, відкритість, щирість, відмінність архітектури від архітектури Галичини.	Галичина в уявленнях мешканців полярного регіону духовні, релігійні, наївні/доброзичливі люди.

Як бачимо з таблиці, в просторові описання більшою мірою входять описання не безпосередньо простору регіональних спільнот, а характеристика мешканців. В побудові просторового наративу мешканці Донбасу та Галичини постають один для одного узагальненими іншими, орієнтирами для порівняння і розуміння своєї власної специфіки: в регіональному характері, якостях мешканців, архітектурі.

Когнітивні колажі, які представляють уявлення мешканців регіональних спільнот про свій регіон, містять позитивні і негативні характеристики. Негативні характеристики протиставляються позитивним уявленням про полярну регіональну спільноту. Приміром, замкненість і обережність галицького характеру наводиться в парі із описанням відкритості і прямої характеру мешканців Донбасу. Для мешканців Донбасу артефакти радянського минулого не актуалізовані у сприйнятті свого простору. Натомість як мешканці Галичини звертають увагу на наявність елементів радянської архітектури, пам'ятників радянським діячам в просторі міст Донбасу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Tolman, E. C. (1948) Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*. Vol. 55, no. 4, 189-208.

Tversky, B. (1993). Cognitive maps, cognitive collages, and spatial mental models. In Frank, A.U. and Campari, I., Eds., *Spatial Information Theory: A Theoretical Basis for GIS*. Berlin: Springer-Verlag. 14-24. <https://www.tc.columbia.edu/faculty/bt2158/faculty-profile/files/emaps,cognitivecollages,andspatialmentalmodels.PDF> (access date 23.08.2016)

Голд, Дж. (1990). Психология и география: Основы поведенческой географии, Москва.

Горизонты когнитивной психологии: Хрестоматия (2002), (под ред. Спиридонова В.Ф., Фаликман М.В.), Москва.

Духнич, О. (2012) Дискурс и нарратив: вводная лекция. <http://olga.psycom.info/diskurs-i-narrativ-vvodnaya-lekciya> (access date 25.08.2016).

Дюргейм, Э. (1998). Элементарные формы религиозной жизни. Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения. Антология, (пер. с англ., нем., фр. Ред. А. Н. Красникова), Москва.

Дяк, С. (2008). Творення образу Львова як регіонального центру Західної України: радянський проект та його урбаністичне втілення. *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник*, вип. 9-10, (ред. Володимир Кравченко), Харків, 75-87.

Живилова, М. С. (2013). Общественные пространственные представления: проблема социологической концептуализации. *Збірник тез доповідей II Конгресу Соціологічної асоціації України*, Харків, 389-390.

Живилова, М. С. (2014). Місто як простір життя (за матеріалами біографічних інтерв'ю мешканців Галичини). *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць*, вип. 20, 272-276.

Живилова, М. С. (2014а). Міський простір в уявленнях школярів (приклад Луганська). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*, 10, 134-142.

Живилова, М. С. (2015) Уявлення про міський простір мешканців великих міст Донбасу та Галичини. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*, 5, 197-213.

Закон України, (2015). «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317-19>. (access date 23.08.2016).

Йоргенсен, М., Филлипс, Л. (2008). *Дискурс-анализ. Теория и метод*, Харьков.

Кононов, И. Ф. (2015). Нарративы детства и юности в биографиях жителей Донбасса и Галичины *Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies*, nr. 1 (3), 6 - 45.

Кононов, И. Ф. (2013). Пространственный поворот в социологии, *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, Харків, вип. 19, 151-157.

Кононов, И., Хобта, С., Щудло, С. (2014) Донбасс и Галичина в региональной системе Украины. Lambert Academic Publishing. https://www.academia.edu/1905128/Донбасс_и_Галичина_в_региональной_системе_Украины. (access date 23.08.2016).

Кононов, И.Ф. (2009). Донбасс и Галичина в зеркалах региональных сознаний (по материалам фокусированных групповых интервью). *Методологія, теорія та*

практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць, вип. 15, Харків, 435-456.

Линч, К. (1983). Образ города, Москва.

Милграм, С. (2000). Эксперимент в социальной психологии, Санкт-Петербург.

Найссер, У. (1981). Познание и реальность. Смысл и принципы когнитивной психологи, Москва.

Рубинштейн, С.Л. (2000). Основы общей психологии, Санкт-Петербург.

THE REGIONAL SPACE IN PERCEPTIONS OF YOUTH OF DONBAS AND GALICHYNA (ON THE MATERIALS OF THE BIOGRAPHY INTERVIEWS)

Margarita Zhyvilova – lecture, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv.

Research interests: sociology of daily life, spatial sociology, sociology of regions, urban sociology.

E-mail: zhiv4ik89@mail.ru

Олена Стукал*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОЛІТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ

Проблема толерантної взаємодії є надзвичайно актуальною у наш час. Не стала виключенням і політична сфера функціонування суспільства. Підвищений рівень конфліктності сучасного українського соціуму призводить до змін у сприйнятті політичних орієнтирів і цінностей молоді, що виступає стратегічним ресурсом культурного, соціального, економічного, політичного розвитку будь-якої держави та головною рушійною силою змін і прогресу, інновацій і перебудов. Орієнтації індивідів у політичній сфері, котрі зараз належать до вікового проміжку від 14 до 35 років, мають надзвичайну важливість для визначення траєкторії розвитку політичного напрямку розбудови нашої країни. Розпочинати формування нового типу політичної свідомості необхідно саме зараз, впливаючи на ціннісні орієнтири сучасної молоді, що перебуває на етапі інтеріоризації та одночасної трансформації політичних орієнтирів і основних засад поведінки, ключовою з котрих має стати саме толерантність.

У статті використано дані дослідження, проведеного Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» на замовлення Міністерства молоді та спорту України у 2016 році, та всеукраїнського опитування Інституту соціології НАН України.

Ключові слова: толерантність, суспільство, молодь, політичні пререференції, політичні орієнтири.

The problem of tolerant interaction is extremely relevant in our time, including in the political sphere functioning of society. Elevated levels of conflict contemporary Ukrainian society leads to changes in the perception of political orientations and values of young people. Youth is a strategic resource for cultural, social, economic and political development of any country and the main driving force of change and progress, innovation and rebuilding.

Orientation of individuals in the political sphere, now belong to the age range from 14 to 35 years, are extremely important to determine the direction of political development of our country. That young people to enjoy the benefits of a geopolitical course that has consciously choose. That youth is the foundation of development of Ukraine: it is not only selects and shapes the future and in their daily life practices.

Start a new type of political consciousness necessary it is, affecting the value orientations of modern youth. Individuals 14 to 35 years are at the stage of internalization and simultaneous transformation of political guidelines and basic principles of behavior, the key of which must be the same tolerance.

The paper used data from studies conducted by independent sociological research "Omega" for the Ministry of Youth and Sport of Ukraine in 2016 and the results of a nationwide survey of the Institute of Sociology of NAS of Ukraine.

Keywords: tolerance, society, youth, political preferences and political orientations.

*Олена Стукал – аспірант Інституту соціології НАН України.

Наукові інтереси: толерантність молоді, політичні інтереси молоді.

E-mail: stukall@ukr.net.

Особливої гостроти в умовах сучасного стану існування українського суспільства набуває проблема толерантної взаємодії. Актуалізується питання терпимого відношення і далеко за межами території нашої країни. Ситуації напружених відносин, котрі носять характер конфліктних взаємодій, нині виходять далеко за межі функціонування та впливу окремих держав і набувають глобального характеру. Нагальною стає необхідність формування установок доброзичливого ставлення до осіб із протилежними поглядами на дійсність, виховання мистецтва співіснування у сучасному плюралістичному світі. Толерантність – це необхідна умова та основа взаємодії індивідів у сучасних умовах життєдіяльності. Необхідно сприймати виклик реальності сьогодення та будувати свої взаємовідносини на основах взаємоповаги та взаєморозуміння.

Як зазначено у «Декларації принципів толерантності» ЮНЕСКО 1995 року (Декларація, 1995), важливим фундаментом взаємодій між міжнародними організаціями, країнами, народами, індивідами стає сприйняття унікальності, відмінностей один одного та налагодження відносин на принципах визнання загальнолюдських прав. 16 листопада оголошено Міжнародним днем толерантності. Саме ж поняття трактується як повага, прийняття та правильне розуміння різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності

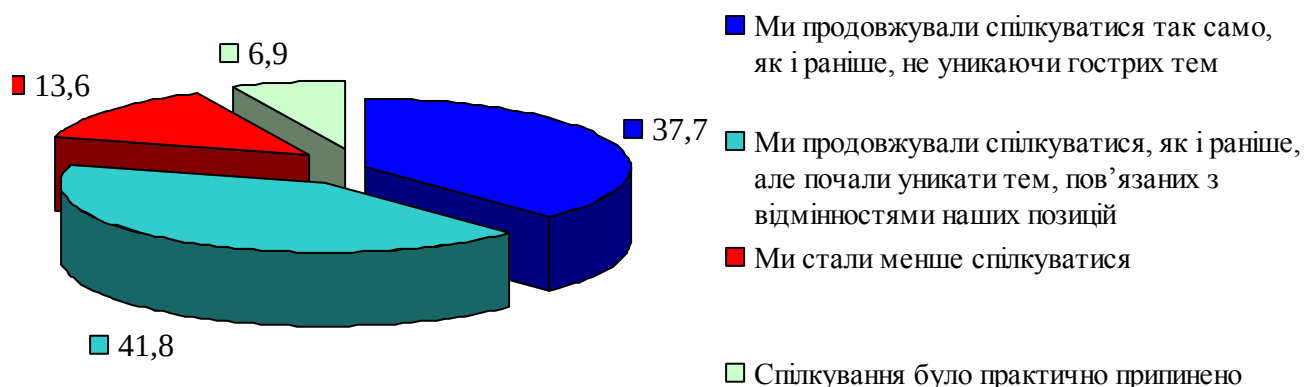
Виокремлюють основні складові частини системи толерантності: презумпцію особистості (оцінка кожної людини як окремого індивіда, відповідно до намірів, поведінки та вчинків, а не на основі очікувань, пов'язаних із національними, релігійними чи іншими характеристиками); презумпцію прав людини (кожен має право на прояв національних, релігійних і інших характеристик у своїй поведінці та висловлюваннях, коли вони не протирічать нормам права та моралі суспільства); орієнтацію на терпимість до недосконалостей, слабкостей і помилок інших; цінність узгодження та ненасильницького вирішення конфліктів; цінність людського життя та відсутності фізичних страждань; цінність відповідності нормам права; цінність співпереживання, співчуття (Мацковский, 2001).

Існують різні види толерантності. В контексті даної статті доцільно виокремити розмежування за сферами існування терпимості (етнічна, релігійна, освітня тощо). Зокрема, предметом нашого зацікавлення є толерантність у політичній сфері. Дане питання є надзвичайно актуальним в українському суспільстві, оскільки фатальні події останніх років ще більше поглибили політичну напруженість усередині нашого соціуму.

При проведенні всеукраїнського опитування Інститутом соціології НАН України у 2015 році було поставлено запитання щодо тих змін, які

з'являлися у відносинах між близькими людьми (родичами, друзями, добрими знайомими) внаслідок виникнення розбіжностей у поглядах на останні події в політичному житті країни (Паращевін, 2015, с. 270). Близько 81% опитаних засвідчили, що мали коригувати власну поведінку щодо близьких, які мають принципово відмінні оцінки політичних подій, що переживає наш соціум. При цьому майже 80% обрали дві стратегії подальшої взаємодії: продовжують спілкування та готові вислуховувати думку інших, або продовжують спілкування, уникаючи розмов щодо тем, які можуть стати джерелом конфлікту. Лише 7% респондентів відмітили, що внаслідок наявних розбіжностей уявлень та оцінок політичної ситуації у країні вони припинили спілкування з раніше близькими людьми. (Рис.1) Ще близько 14% опитаних зменшили обсяги та інтенсивність спілкування (Паращевін, 2015, с. 272).

Рисунок 1 Розподіл відповідей на питання «Якщо Ваша думка щодо останніх подій у політичному житті принципово відрізнялась від думок вашого найближчого оточення, як це найчастіше впливало на Ваше спілкування?» (N=1468) (%)

Щодо регіонального розподілу відповідей респондентів, то найбільш толерантними в цьому питанні виявилися мешканці Південних областей (більше половини тих, хто стикався з модельованою ситуацією, відмітили, що це ніяк не вплинуло на їх стосунки з близькими та друзями), тоді як в інших регіонах відповідна частка була значно меншою. Найменший рівень толерантної позиції продемонстрували жителі Донбасу (Табл.1). Як зазначає український соціолог М. Паращевін (Паращевін, 2015, с. 273), дану тенденцію можна пояснити тим, що на проросійські настрої, які

завжди переважали в цьому регіоні, нашарувався досвід життя в умовах війни.

Таблиця 1. Розподіл відповідей на питання «Якщо Ваша думка щодо останніх подій у політичному житті принципово відрізнялась від думок вашого найближчого оточення, як це найчастіше впливало на Ваше спілкування?» по регіонах України (N=1468), (%)

	Ми продовжували спілкуватися так само, як і раніше, не уникаючи гострих тем	Ми продовжували спілкуватися, як і раніше, але почали уникати тем, пов'язаних з відмінностями наших позицій	Ми стали менше спілкуватися	Спілкування було практично припинено
Захід	40,4	40,8	11,7	7,2
Центр	36,2	44,1	13,6	6,2
Південь	53,6	33,9	7,7	4,8
Схід	34,8	44,9	14,6	5,6
Донбас	27,0	37,2	20,9	14,9

Конфліктність українського соціуму загалом, і в політичній сфері зокрема, є досить високою. Що ж можна очікувати від молоді, яка є віддзеркаленням суспільних настроїв і перебуває у віці формування своїх життєвих стратегій, позицій і установок, серед яких пріоритетне місце має займати позиція толерантності?

Молодь беззаперечно є стратегічним ресурсом культурного, соціального, економічного, політичного розвитку будь-якої держави. Саме молодь є головною рушійною силою змін і прогресу, інновацій і перебудов. За останні декілька років в Україні відбулися глибокі суспільно-політичні перетворення, що внесли суттєві корективи в життєві орієнтації молоді, її поведінку, соціально-економічне становище, світосприйняття (Ціннісні орієнтації сучасної української молоді, 2016, с. 5). Вивчення трансформацій у зазначених аспектах надає можливість відслідковувати та прогнозувати тенденції розвитку у майбутньому багатьох життєвих сфер, зокрема і політичної.

Чисельність молоді в Україні складає близько чверті населення країни. Станом на 1 січня 2016 року показник кількості молодих людей віком 14–34 роки становив 11 829 350 осіб (Ціннісні орієнтації сучасної української молоді, 2016, с. 56). Критерії виокремлення поняття «молодь» є кількох видів: стратифікаційні (виділення соціальних груп); вікові (розмежування за віковими групами); субкультурні (за відмінностями характеру ціннісних орієнтацій, способу життя) (Колесникова, 2009, с. 7).

Виокремлюють і певні параметри, за якими відбувається ідентифікація молодіжного середовища:

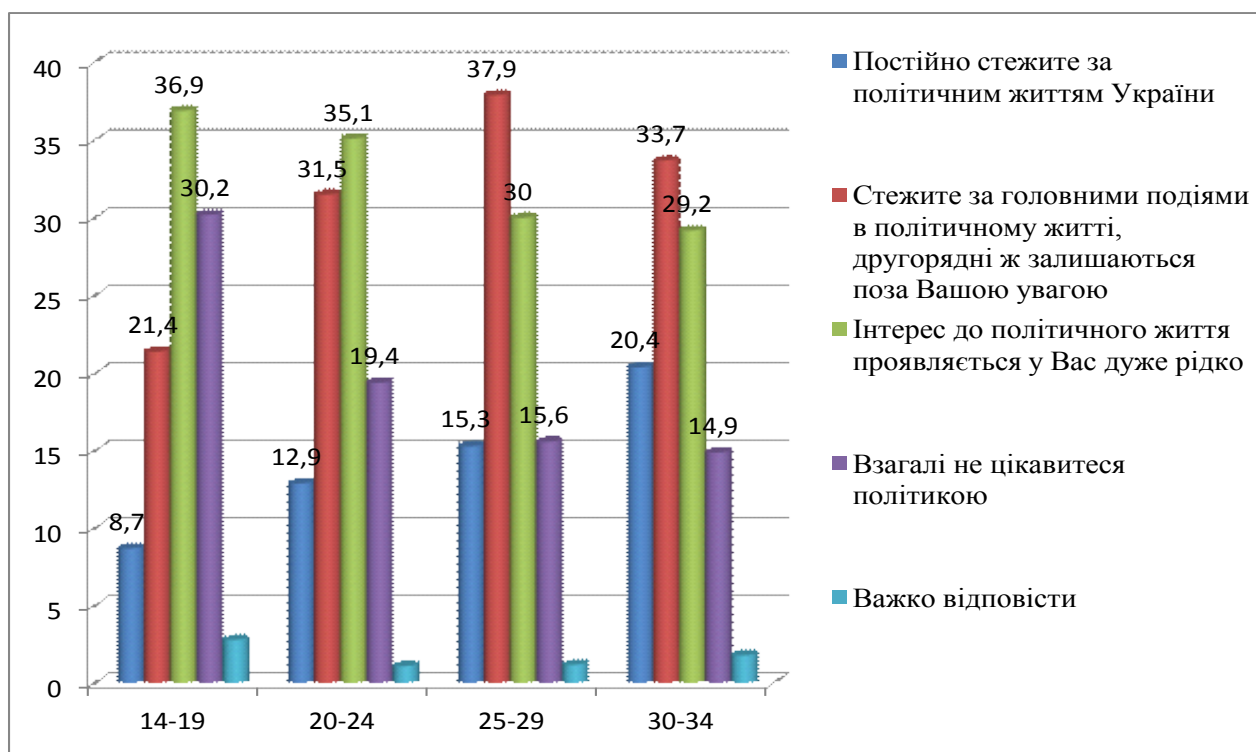
- 1) вікові межі;
 - 2) соціально-психологічні особливості;
 - 3) специфіка соціального статусу;
 - 4) рольові функції;
 - 5) соціокультурне поведінку;
 - 6) специфіка самовизначення;
 - 7) самоідентифікація приналежності до молодіжної групи
- (Колесникова, 2009, с. 7).

Молодіжне середовище є унікальним об'єктом сприйняття та трансформації основних суспільних цінностей. Саме на даний віковий період випадає розширення життєвого простору індивіда, налагодження соціальних комунікацій, визначення життєвого шляху, основних принципів і установок діяльності. Не стають виключенням і політичні орієнтири поведінки.

Вивчення преференцій молоді в Україні є однією з провідних тем соціологічних досліджень. Пропоную звернутися до аналізу результатів одного з них, проведеного Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» на замовлення Міністерства молоді та спорту України у 2016 році (Ціннісні орієнтації сучасної української молоді, 2016). Оскільки віковий діапазон трактування молоді в Україні досить широкий (у нього потрапляють люди від 14 до 35 років), то при аналізі відношення молоді до політичної сфери доцільно розмежовувати приналежність молодих людей до більш вузьких вікових фрагментів (14-19, 20-24, 25-29, 30-34 років).

За результатами опитування, інтерес до політичних процесів, що відбуваються в Україні серед представників 14-19 років досить низький (проявляється дуже рідко 36,9% або взагалі не цікавить політика 30,2%); молоді 20-24 років – 35,1% проявляють інтерес дуже рідко, 31,5% стежать лише за головними подіями в політичному житті; серед осіб віком 25-29 років майже 38% стежать за головними подіями політичної сфери, 30% рідко цікавляться політикою, і близько 15% мають дві позиції – ті, хто відмічають, що мають стабільно високий інтерес і, навпаки, ті, кого взагалі не цікавить політика. Серед молоді 30-34 років близько 20% постійно стежать за політичним життям України, майже 34% цікавляться головними подіями (Рис.2).

Рисунок 2. Розподіл відповідей на питання «Якою мірою Ви цікавитесь політичними процесами, що відбуваються в Україні?» (N=1200), у віковому розрізі, (%)

Якщо проаналізувати відповіді на дане питання у регіональному розрізі, то отримаємо наступні результати: найвищий рівень зацікавленості політикою має молодь Центрального регіону (21,9%), найнижчий – представники Північного і Південного регіонів (22,4% і 22,2% відповідно) (Табл.2).

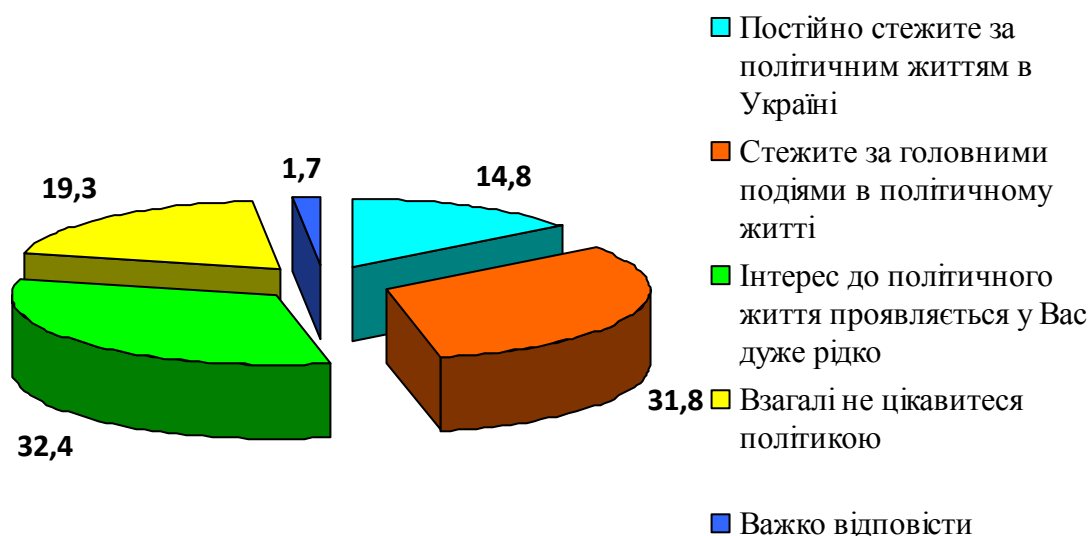
Таблиця 2. Розподіл відповідей на питання «Якою мірою Ви цікавитесь політичними процесами, що відбуваються в Україні?» (N=1200), у розрізі регіонів, (%)

	Центр	Північ	Схід	Південь	Захід	Київ
Постійно стежите за політичним життям в Україні	21,9	7,9	13,5	12,4	15,7	16,3
Стежите за головними подіями в політичному житті	27,9	25,0	33,9	34,0	32,7	38,4
Інтерес до політичного життя проявляється у Вас дуже рідко	26,9	44,1	31,2	30,7	32,7	31,4
Взагалі не цікавитесь політикою	19,9	22,4	19,6	22,2	17,4	12,8
Важко відповісти	3,5	0,7	1,8	0,7	1,4	1,2

Якщо обмежитися загальним розподілом відповідей на дане питання, то маємо наступні дані: цікавляться подіями політичного життя в Україні близько половини респондентів: майже 15% опитаних молодих людей

постійно стежать за політичними подіями та майже 32% відстежують тільки головні події, а на другорядні не звертають уваги. Загалом не цікавляться політичними процесами, що відбуваються в нашій державі 19,3% опитаної молоді, 32,4% виявляє інтерес до політики дуже рідко (Рис.3).

Рисунок 3. Розподіл відповідей на питання «Якою мірою Ви цікавитеся політичними процесами, що відбуваються в Україні?» (N=1200), (%).

Про активність вираження своєї політичної позиції свідчить і такий фактор, як участь у виборах. Згідно з результатами опитування, впродовж останніх трьох років 57,9% молоді приймало участь у виборах. Коротко окреслимо відповіді на низку інших питань, які дають уявлення щодо політичних орієнтирів сучасної української молоді. Близько 80% підтримує надання громадянам України безвізового в'їзду в країнах ЄС, а вступ нашої країни до Євросоюзу – 63,7%. Також більша частина опитаної молоді позитивно ставиться до продовження або посилення санкцій проти Росії (55,7%) та надання Україні зброї іншими державами (51,1%). Негативно сприймають представники молоді відмову України від території Криму та частини Донбасу (70,9%) та надання «особливого статусу» окупованим районам Донбасу (55,8%) (Ціннісні орієнтації сучасної української молоді, 2016). Хоча у більшості своїй молоді люди не відстежують кожну подію, що відбувається на політичній арені, проте в цілому представники молоді мають позиції щодо ключових політичних орієнтирів. Саме значимі події в політичній сфері знаходять відбиток у позиціях і сприйнятті молоді.

Орієнтації індивідів у політичній сфері, котрі зараз належать до вікового проміжку від 14 до 35 років, мають надзвичайну важливість для

визначення траєкторії розвитку політичного напрямку розбудови нашої країни. Саме молодь має користуватися перевагами того чи іншого геополітичного курсу, який має свідомо обрати. Саме молодь є фундаментом розбудови України: вона не лиш обирає, а і формує майбутнє у своїх щоденних життєвих практиках. Як бачимо за представленими результатами дослідження, не можна говорити про надзвичайно високу політичну активність молоді України. Скоріше, політичний інтерес носить фрагментарний характер і у спектрі уваги залишаються лише ключові події політичної арени. Саме тому і толерантність є вибірковою у політичній сфері, адже ми формуємо свої позиції щодо важливих для нас питань, які знаходяться у межах наших інтересів, досвіду та компетенції. Тож представники української молоді значно гостріше реагуватимуть, скажімо, на пропозицію мешкати поруч із людиною, залежною від наркотиків, і значно спокійніше та толерантніше сприйматимуть людину з іншими політичними поглядами. Проте загострення ситуації впродовж останніх декількох років на території нашої країни спричиняє поширення нетолерантних позицій щодо сприйняття осіб, які мають інші переконання, зокрема політичного характеру.

В сучасних умовах процесу становлення України як демократичної держави, орієнтації на розвиток суспільної й політичної сфер життя за європейськими стандартами, саме молодь привносить інноваційний потенціал у зміни, що відбуватимуться в політичній сфері, методах впливу на владу, способах реалізації бажаного майбутнього (Ціннісні орієнтації сучасної української молоді, 2016, с. 142). У сучасному світі різноманіття стилів і способів життя, поглядів на оточуючу реальність і численних можливостей реалізації себе та визначення свого місця у житті першочергового значення набуває потреба побудови взаємодій на основі взаємоповаги та плюралізму цінностей, у тому числі і в політичній сфері. Толерантність як основа взаємодії в політичній сфері функціонування соціуму надасть численні переваги при побудові сучасного політичного порядку на рівні світ-системи. Саме за умови, коли всі учасники політичного процесу будуть з повагою сприймати думки інших, враховувати їх позиції при прийнятті рішень і намагатимуться знайти консенсус, - лише тоді може йти мова про врівноважені корисні наслідки при вирішенні складних політичних завдань. Розпочинати формування нового типу політичної свідомості необхідно саме зараз, впливаючи на ціннісні орієнтири сучасної молоді. Адже саме особи 14-34 років перебувають на етапі інтеріоризації та одночасної трансформації політичних орієнтирів і основних засад поведінки, ключовою з котрих має стати саме толерантність.

БІБЛІОГРАФІЯ

Декларація принципів толерантності» ЮНЕСКО (1995).

Колесникова, О. (2009) Специфика студенческой молодежи как социальной группы российского общества. Социальные практики современной молодежи: поиск новых идентичностей. Барнаул, 6-11.

Мацковский, М. (2001). Толерантность как объект социологического исследования. Век толерантности: научно-публицистический вестник. Москва : МГУ, 3-4.

Парашевін, М. (2015) Толерантність у сучасному українському суспільстві: загальний стан та регіональні особливості. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Київ: Інститут соціології НАН України, 270-280.

Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. (2016) Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року). Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Ред. Жданов І. та ін. Київ.

THE TOLERANCE OF UKRAINIAN YOUTH THROUGH POLITICAL PERCEPTION

Olena Stukal – PhD student, Institute of Sociology of NAS of Ukraine.

Scientific interests: youth tolerance, political interests of youth.

E-mail: stukall@ukr.net

Dla autorów:

Artykuły są przyjmowane w języku: ukraińskim, polskim, rosyjskim i angielskim.

Struktura tekstu

1. Część informacyjna

- Imię i nazwisko autora (autorów) (czcionka Times New Roman, bold, rozmiar 14),
- Tytuł artykułu (wersaliki, wyśrodkowane, bold, rozmiar 14),
- Abstrakt (100-200 słów, rozmiar czcionki 12) - język artykułu i w języku angielskim (200-250 słów, rozmiar czcionki 12),
- Słowa kluczowe (5-10 słów, rozmiar czcionki 12) - język artykułu i w języku angielskim,
- Tekst artykułu,
- Bibliografia.

Imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, abstrakt, słowa kluczowe powinny być w języku artykułu i języku angielskim, w przypadku, gdy artykuł jest w języku angielskim, autor zamieszcza tylko abstrakt angielski.

2. Tekst

- Tekst powinien liczyć 11 000 – 20 000 znaków ze spacjami;
- Artykuł powinien być napisany w edytorze Word dla Windows w formacie *.RTF -u *.DOC.;
- Marginesy po 2 cm z lewej i prawej strony oraz z góry i z dołu;
- Czcionka Times New Roman, rozmiar 14, pojedynczy odstęp;
- Tytuły tabel, rysunków – Times New Roman, rozmiar 12. Tytuły tabel i wykresów zamieszczamy nad obiektami graficznymi.
- Spis literatury przygotowujemy na końcu artykułu według porządku alfabetycznego – czcionka Times New Roman, rozmiar 12.

3. Zapis literatury na końcu artykułu (w porządku alfabetycznym)

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrość w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wpływ izolacji na samoocenę. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrów.
- Opis elektronicznego źródła: Nazwisko, I. (rok). Tytuł artykułu. Tytuł czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

4. Wzór przygotowywania cytatów:

- Jeden autor: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Dwóch autorów: (Januszek, Sikora, 2008).
- Więcej niż dwóch autorów: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Powtórne cytowanie dzieła gdzie jest kilku autorów: (Sztompka i in. 2002).
- Cytowanie w jednym nawiasie różnych autorów: (Berger, 2010; Sztompka, 2002)
- Cytowanie kilku publikacji jednego autora: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Cytowanie publikacji za innym autorem: Turner (2002, za: Szacka, 2005).

5. Zasady recenzji

- Nadesłany artykuł jest sprawdzany pod względem formalnym: zgodności z wymogami edytorskimi i profilem czasopisma. W przypadku stwierdzenia zgodności z tymi wymogami, wysyłany jest do recenzji wewnętrznej. Dopiero po otrzymaniu pozytywnych recenzji wewnętrznych artykuł jest wysyłany do recenzji zewnętrznych. Recenzje są wystawiane przez dwóch niezależnych recenzentów.
- Wszystkie etapy recenzowania (zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne) mają charakter anonimowy (double-blind review process), co oznacza, że recenzent nie wie czyj tekst ocenia, a autor, nawet po przyjęciu artykułu do druku, nie zna tożsamości recenzentów.
- Artykuł, który jest pozytywnie zaopiniowany, trafia do redakcji i tam ostatecznie podejmuje się decyzję o umieszczeniu go w czasopiśmie.
- W czasopiśmie publikuje się artykuły, które charakteryzują się wysokim poziomem merytorycznym, są oryginalne i mają odpowiednią bazę teoretyczną i metodologiczną. Preferowane są szczególnie teksty cechujące się nowatorstwem zarówno w sferze teoretycznej, jak też empirycznej.
- Redakcja powiadomi autora pocztą elektroniczną o wyniku postępowania recenzyjnego i ewentualnym terminie ukazania się artykułu.
- Czasopismo ukazuje się dwa razy w roku.
- Redakcja zastrzega sobie prawo redagowania i skracania tekstów.

6. Prawa autorskie

- Nadsyłając tekst do publikacji Autorzy oświadczają, że są posiadaczami praw autorskich oraz że ani całe opracowanie, ani istotne jego części (w tym tabele i rysunki) nie są publikowane ani przesłane do publikacji w innym miejscu.
- Autorzy udzielają Wydawcy, reprezentowanemu przez Redakcję w osobie Redaktora Naczelnego, licencji na publikację artykułu.
- Treści publikacji są otwarte i dostępne dla użytkowników. Użytkownicy mogą czytać, kopiować, rozpowszechniać, drukować artykuł z czasopisma bez dalszej zgody autora lub wydawcy.
- Autorzy udzielają wszystkim osobom trzecim prawa do dowolnego korzystania z opracowania pod warunkiem podawania jego autorstwa i szczegółów bibliograficznych.
- Autor udziela Wydawcy czasopisma zgody na włączenie artykułów w międzynarodowych bibliograficznych bazach danych.
- Redakcja umieszcza imię i nazwisko, stopień naukowy, stanowisko, miejsce pracy, e-mail autora, streszczenie, słowa kluczowe, na stronie WWW wydania numeru.

Для авторів:

До друку приймаються статті українською, польською, російською та англійською мовами.

Структура тексту:

1. Інформаційна частина:

- Ім'я та прізвище автора (авторів) (шрифт Times New Roman, жирний, розмір 14).
- Назва статті (по центру, шрифт жирний, розмір 14, великі букви)
- Анотація статті (мовою статті -100-200 слів, англійською мовою – 200-250 слів, розмір шрифту 12)
- Ключові слова мовою статті та англійською мовою (5-10 слів, розмір шрифту 12)
- Текст статті
- Бібліографія

2. Текст:

- Текст статті 11 000 – 20 000 символів.
- Текст статті оформляється в редакторі Word для Windows у форматі *.RTF чи *.DOC.
- Поля сторінки по 2 см .
- Шрифт Times New Roman, розмір 14, одинарний інтервал.
- Шрифт таблиць – Times New Roman, розмір 12.
- Список використаних джерел вказується в алфавітному порядку – шрифт Times New Roman, розмір 12.

3. Оформлення літератури в кінці статті (в алфавітному порядку):

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrość w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wpływ izolacji na samoocenę. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrów.
- Оформлення електронного джерела: Nazwisko, I. (rok). Tytuł artykułu. Tytuł czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

4. Оформлення цитат в тексті:

- Один автор: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Два автори: (Januszek, Sikora, 2008).
- Більше ніж два автори: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Повторне цитування джерела, в якому декілька авторів: (Sztompka i in. 2002).
- Цитування декількох джерел: (Berger, 2010; Sztompka, 2002).
- Декілька праць одного й того ж автора, виданих в одному році: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Цитування за посередництвом іншого автора: Turner (2002, za: Szacka, 2005).

5. Рецензування

- Надіслана стаття звіряється на відповідність формальним вимогам редакції, відповідність профілю журналу. За відсутності зауважень, стаття надсилається на внутрішнє рецензування. При позитивній рецензії стаття скеровується на зовнішнє рецензування. Рецензування здійснюється двома незалежними рецензентами;
- Усі етапи рецензування (як зовнішнє, так і внутрішнє) є анонімними (double-blind review process), що означає, що ні рецензент не знає автора тексту, ні автору, навіть при прийнятті статті до друку, не повідомляють про особу рецензента. Редакція, отримавши позитивні відгуки на статтю, робить остаточний висновок про її публікацію у журналі.
- У журналі публікуються статті, що характеризуються належним рівнем новизни, мають теоретичну та практичну значимість, відображають результати наукового дослідження автора.
- Редакція повідомляє автору електронною поштою результати експертної оцінки та черговість друку.
- Журнал виходить двічі на рік.
- Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати статті.

6. Авторські права:

- Надсилаючи текст до публікації, Автор підтверджує, що є власником авторських прав, і гарантує, що даний текст чи його частина (в тому числі таблиці і рисунки) не були опубліковані в інших виданнях чи надіслані до публікації до інших видань.
- Автори надають Видавцеві (Редакції в особі Головного редактора) право на публікацію статті.
- Зміст журналу є відкритим та доступним для користувачів. Користувачі можуть читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати текст статті у журналі без додаткового дозволу видавництва чи автора.
- Автори надають третім особам право на вільне користування інформацією за умови дотримання правил цитування.
- Автор надає Видавцеві (Редакції) журналу згоду на включення статті до міжнародних бібліографічних баз даних.
- Редакція розміщує прізвище, ім'я, науковий ступінь, посаду, місце праці, електронну адресу автора, анотацію, ключові слова статті на сайті видання.